

**TANGRAM SUNDAY SCHOOL UNION
(TSSU)**

**INTERMEDIATE IRCHULAI
BU KHATNA**

**PUBLISHED BY: LITERATURE & PUBLICATION
BOARD, TANGRAM PRESBYTERY.**

Published
by
The Literature & Publication Board,
Tangram Presbytery.
Haflong - 788819
N.C.Hills, Assam.
for
The Tangram Sunday School Union (TSSU)

Chângyong : I Kor. 9:25 :

Intânirsiaknahaia khan a bei maiin chu itinrênga an insum ngaia. Anni'n chu rênglukhum siat thei hmu hrangin an beia, eini rêkin chu rênglukhum siat thei loi hmu hrangin ei ibei a ni.

Irdonna :

1. Ei insumna hrang minlihai khah hong hril u ta?

Son khatna (Edition) - 2009
Copies - 500
(All right reserved)

Printed
at
The Guwahati

a tuara, an inhriat suakin chu an hnung ok ta ngai a ni.

b) Zu le inrui thei : Zu le inrui thei hih Setana changpuitu sa tak a

nia, hihai ata hih irhrung khak hrang a ni. Voikhat irtem sina hin tho nôk a nang ngaia, an tho lakloh ta sikin mâni irsep inhne zoi loiin an hringna ten an inchânpui ngai a ni. Khaang dênin, inruithe thila chu insum vaih ni loiin, rotsan pat hrang a ni.

c) Fâk le nêk : Fâk le nêk lampanga khom ruktôk nei hi a sa. Fâk

intam hraia hin taksa hrangin sa maka, taksa hrisêlpuina hrang dôr insâpa fâkzong hih a poimo tak tak a ni. Khaingin, taksa hranga sapui ual loi hrang thilhaia hin chu mâni irsep inhne taka insumthei hrâm tum hih taksa irlâpuina lian tak a ni.

d) Nupang pasal hur le nghalna lama : Hur le nghalna lampanga

khom hin insumthei a nang. Mi roiinpui tak ni hrang hai, Pathian le Koiindang hranga hmangruah om takhai khom hin a zoro taka insumtheina an irsamin chu sual inthêmnaa an tûk nôk ngai a ni. An ni hrang ang ni thei ta loiin, zâi nâi an vonga, an vânglaiin inru an thoa, an ni hrang angin ni thei ta ngai mahai.

3. Insumtheina hi irtha ra a ni : Ei insîr tâk ang khan mi murdi'n irzukna ei nei chita. Mâni theina le hrâtna ngotin chu irzukna murdihai hih inhne an tak ngôi ngôi a ni. Khasikin, Pathian Irtha changpuina ei innang ngai a ni. Pathian chia, nun kuluk taka hmang ngaihai nuna hin insumtheina hi a om ngai a ni. Khaang dênin, rammuala mi roiinpui le irhming inthang ei tihai rêng rêng hih insumthei le mâni irvong thei mi an ni zit ngai a ni.

Mi roiinpui chang ei nuama, mi hlochuk ni hrang ei nuamin

A SÛNGA THUHAI

	Phêk
Thumahruai	iii
Intermediate Nâipang mizia dân (Psychology)	iv
Sunday School thiltumhai	vi

SEN KHATNA

BIBLE : THUTHUNG LUI

1. Bible hi i mani?	1
2. Bible hong suak thu le Thuthung Lui hong suak dân	3
3. Mosia Lekhabuhai (Pentateuch)	6
4. Thurchi irziakna buhai (Historical books)	9
5. Hlahai le Thuvârhai	12
6. Deipuhai	14

SEN HNINA

BIBLE : THUTHUNG THAR

7. Thuthung Thar bu hong suak dân	18
8. Thurchi Sa buhai	21
9. Tirkohai sintho	23
10. Paula lekhathonhai	26
11. Lekhathon danghai	30
12. Thuphuang	33

SEN THUMNA

DEIPUHAI THURCHI

13. Isaia	35
14. Jeremia	37
15. Daniela	40
16. Joela	43
17. Jona - Elija	45
18. Hagaia - Nathana	48

SEN MINLINA**JISUA THURCHI LE A SINTHO IRKHÊL-HAI**

19. Jisua hmêl danglam thu	50
20. Mi sângringa vâi thu	52
21. Zeng indam thu	54
22. Ramirhli ichel indam thu	56

SEN RINGANA**JUDAHAI SAKHUA HMUN POIMOHAI LE SAKHUA TIANGA ULIANHAI**

23. Sanhedrin	58
24. Ochaihai	61
25. Sadukaihai	64
26. Sinagog	67
27. Farisaihai	70

SEN RUKNA**KOIINDANGA MI POIMOHAI**

28. Martin Luthera	73
29. John Calvin	76
30. John Wesley	79
31. William Carey	81

SEN SARINA**KOIINDANG THURIN**

32. Apostle Thurin	85
33. Nicea Thurin	88
34. Chalcedon Thurin	90
35. Insumtheina	93

IRCHULAI - 35**INSUMTHEINA**

A thutum : Iamtu chu a insumthei hrang a ni.

Tep hrang : I Kor. 9:24-27; Gal. 5:22-26.

THUMAHRUAI

Mi roiinpui tak ni mo nin nuam? Nuam ving nin tih ti roi. Mi roiinpui tak ni nin nuamin chu thil inkhat ei nei ngêt hrang a oma, kha khah insumtheina a ni. Mi roiinpui le mi irhming inthang tak nin nuamin chu avuana ei irchu hrang hi ngûk takin irngai nin ta, a tak taka zôm khom nin itum hrang a ni. Khan, ei irchu hrang chu 'insumtheina' ti a ni.

1. Irzukna nei chita suak ei ni : Mihriam tung tianga fe murdi'n chu irzukna ei nei seng a ni. Sintho irzukna hai, fâk irzukna hai, tuiinhrâlna hai, nupang pasal, hur le nghal tianga irzukna hai, nuamtôka rualhai leh tufiam irzukna hai ei nei chit a ni. Ite irzuk loi mi chu suakinsual ti thei a nia; khannisianlân, ei irzuk dôr hi tho tum ta inlân, ei hringna hrang hin sa loina tam tak om thei a ni.

Irdâi irfiam hih a hoi ti vaih ni loiin taksa hrisêlna hrangin a sa sikin, ei irdâi irfiam ngêt hrang chu a ni. Khannisian, ruktôk nei loiin irdâi rak ta inlân, lekha tepna zoro sa murdihai khah irdâi irfiamna'n hmang inhek ta inlân, eini siatpui theina a ni. Khaang dênin, fâk le nêk lampanga khom bâiin a la'r zuk tiin thun ngot inlân ei taksa pumpuiin tuar a ta, taksa hrisêlpui no ma ni. Khasikin, irzukna ei neihai khom hih ei binga irsep thiaia insumthei hrangin malam ei pan hrang a ni.

2. Ei insumna hrang senkhathai : Mi hlochuk ei tihai hin mâni irsep zoiin an nun an hmangna sikin nakan tena khom mi hlochuk a ni hi teh ei tihai ngai a ni. Khaangin, einihai khom hih mi'n hlochuk ni ti hrang hin ei nuam ving ni a tih na! Hlochuk ni ei nuamin chu itinrênga insumthei le mâni irsep thei a nangtak tak a ni. Ei insumna hrang senkhathai hong irngai ei ti. :

3. Chalcedon Inkhômpui koina san kha i sika mo?
4. Eutyche khan itinmo Jisua mihriam zia chungchâng an sîr?
5. Chalcedon Inkhômpuiin ‘Pathian famirkip le mihriam famirkip’ a ti khah tu mani?

THUMAHRUAI

Tangram Presbytery Sunday School Union-in nâipang irchulai bu mâni chonga hmang hrang tia lei rêl tâk hi, mipui tam tak khomin lei ngâkin ei oma; khannisianlân, nâipang kum ena lekhabu siam hrang hih intak tak a ni sikin, siam zôi hrang ti ni khom sian, ei rammual buaina le intakna tam tak a bîkin eini N.C.Hills ram hi a`rfang suaka, kum 2009 ata chu Intermediate pôl irchûna bu khom hmang ta hrang ti a ni laiin a zoro taka insua thei mak meh sikin poi chu ei ti ok a ni. Nikhomsian, zoro irchêp tak kêra, siamtu hranga ei ibêhaiin hianga nâipang irchûna bu satak an ni insua pe thei sika hin anni takirtâi insuana zâra a nih ti ei inhriat thei sikin an chungu lômthu ei hril sa a ni.

Khan, hi lekhabu hih TSSU Text Book Cell-haiin kuluk taka an ena insua ni khomhai sian, Literature tianghai ei la hrât rak no sikin, a châina le chong irhme zoi laina tam tak khom om a tih ki sabei. Nikhomsian, a hmangtuhai hin a châina tiang panga irsêlna zong loiin hi nêka sa ual lam la ngaitua zui mai hrangin ei irfial sa nôk a ni.

Pathianin hi lekhabu hmang hin nâipang tam tak le irchutirtuhai chungu sintho inthar mai sian, mi tinin lâk senga, Pathian Thu tianga irsônlianpui mai hrangin hi lekhabu hmangtu murdihai kuang Pathian pôl tharna le

Sd/- Upa. Jomneithoi,
Moderator,
Tangram Presbytery.

Sd/- Pu. Vanlallian,
Secretary,
Tangram Presbytery.

INTERMEDIATE NÂIPANG MIZIA
(Psychology)

Intermediate pôla hin kum 12 rengata kum 14 mi seh hrang an nia. Nâipang rêng rêng hih kum 12 an hong phâkin chu an innun dân a ho`rthûl sít sita, an taksa irsôn dân khom a hrâta, an ngaituana khom a sân a hrât ngai a ni. Nupang lenvâng chu dôngmate ang dêna lungrîl an hong nei thiaia, irvo irkhi lama khom a sân hmêl sa ni hih an nuam ngai. Junior an ni laia an taksa fîphai khah an khêla, irsôn zutna an hong nei tâka. An taksa irsôn thut ang hin an milung khom a danglam thuta, an lei tui zông le ngaituanahai khom an thûl thiai ngai a ni.

An taksa irsôn zutna sikin, an tukfam le`rbelh ngaihai khom hih an khêl paia, inhnâk insôt thei ta ngai mahai. Hi zoro an ni lai hin chu an milung khom hih la det thei maka, itinrêng hi zoro sôt ok loiin an hnông zôi ngai. Itinrênga hin a milui nêkin a thar lam ngot le omhelna lampang ngot hi an ngaitua ngai. Ulianhai hih ite inhre loi angin an be phota, a phut taka chu an nu le pahai hi an ngainêp phot ngai a ni. Khan, an irchutirtuhai laia a`rnêp viata an inhriathai khah an hmusit zuihaia, hi sika hin irchutirtuhai khomin ei châng dân le innun dân khom a sân irenfiah a nang tak tak a ni. Lam tinrênga anni inhriatthiam taka om mi an nuama; khannisianlân, anni anga lêng sa hrangin chu sabeu ual mahai. Thil tinrêng hih nâipang an ni laia an ngaituana ang taka om ta loiin, lam dang tianga thîr an tum sa a, an tak lam le mi sêlhrât tak ang hi an nuamlam a ni ual. Hi hih thil irchu an tum sika a nia; khasikin, irchutirtuhai hin lampui dik tianga kaihruai le fûihai hrang a ni.

Nâipangte an ni laia nuam ang taka ei halhai ngai ang khah ni ta mahai, an thil inhriat rengata an nun irngatna hmun det an ngaitua ok tâka, enton hrang mi an zong mai ta ngai. Irchutirtuhai hih an ngaitua masahai ngaia; mi dik le iamom, sakhua nun dêna irhnêl thei hrang mi an ngaituaa; irchutirtuhai hin a taka inentîrna nun inlangtirhai thei ni sian nuam om ok a ti. Anni`n

khah hi Chalcedon Inkhômpui hin dik mah tiin a hnôl tâka. Jisua Krista nina chungchâng fel tak, Koiindang dinghmun infel ualna hrangin Inkhômpui hin an kung tâka. Khanchu, a bîk pialin a siamtu hrang an inkunga; mi an inkunghai isiam khah Inkhômpui palaihaiin an pom ta a ni. Kha an thurin siamsuak, Jisua Krista nina hrilfiana khah ‘Chalcedon Thurin’ an ti hi a ni.

4. Chalcedon Thurin tia an rêlhai : Chalcedon Thurin hih Jisua Krista nina insîrfelna a ni sikin, Chalcedon hrilfiana khom an ti ngai. Hitaka an hrilfianaa an ipomhai chu - Pathian tiang thua Pa leh ze thuhmun chiah, mihriamna lam thua eini leh ze thuhmun chiah a nia, lam tinrênga eini ang chiah; khannisian, sualna nei loi a ni. Pathian tiang chu zoro om mâna Pa a nia, mihriamna tianga chu eini nin zôk hrangin dôngmate irthiang Mari, Pathian Nu inei a ni. Krista inkhat le thuhmun, Nâipa, Rengpa neisun mizia inhni nei; khannisian, irpolh suam loi, irthûltheng loi, irsem indang loi, irthiarthâk loi neitu a nih ti kin inpuang. Amaa ze danglamna khah pumkhata omin ite khomin inboi loi, mizia nina dang dang khah a vong insa a; nina inkhat le suak dân inkhat luang suamin, mi hring inhnia irsem loiin, irthiarthâk ual loiin, Nâipa inkhat leh thuhmun, neisun, Pathian, Thu, Rengpa Jisua Krista ngêt kha a ni.

5. Chalcedon Thurin Jisua nina a hrilfia dân : Eutyche irchutirna le a mâna irchutirna dik loi hong suak tâkha`n Jisua chungchâng an insîr dân hnôlin, Chalcedon Thurin hin chu Jisua Krista khah Pathian famirkip le mihriam famirkip a nih a ti.

Chângvong : I Joh. 4:2,3 :

Hi hih Pathian Irtha nin inhriat theina hrang chu a ni : Tukhom Jisua Krista chu taksa`n a zuang ti thohtu murdi chu Irtha a idong khah Pathiana suak a ni. Khannisianlân, Jisua thop loihai irtha dong kha chu Pathian ata suak ni mah.

Irdonna :

IRCHULAI - 34

CHALCEDON THURIN

A thutum : Thurin dik loi pomtuhai ei doi ngam hrang a ni.

Tep hrang : Tita 2:1; Heb. 10:23.

THUMAHRUAI

Koiindang masahai zoro lai khan Jisua Krista mizia le nina dik tak insîrfel tumna sikin irchutirna dik loi i dôr vêl mani Koiindanga a hong suaka, senkhatin Jisua hih Pathian tak a nih ti pom mahaia, senkhathai rêkin chu mihriam tak ni mah an tia. Jisua Kristaa khan mizia inhni (Pathian zia le mihriam zia) ar kop sikin mi zia inkhat Pathiana mani, mihriam nina zia mani vaih a nei ta a nih tia irchutirna khom an om sa tâka. Hi chungchâng insîrfel hrangin Koiindang Inkhômpui lian tak koi a nia; khanchu, Koiindang inkhômpui lianin a hnôlhai zit tâk a ni. Avuan hin Koiindang Thurin inkhat, ‘Chalcedon Thurin’ ti hih ei irchu hrang a nia, sataka irngai seng tum ei ti duah.

1. Chalcedon Inkhômpui : Chalcedon khopui hih tianlaia Asia Tê (Asia Minor) an iti hmâr kil, Black Sea muangpanga om a nia. Hi khopuia hin October, 8, A.D 45, khan Koiindang lian poimo tak an hmanga. Hmun dang danga Bishop le Bishop âioh tam tak, mi 630 vêl an fe khôma. An Inkhômpui omna irhming lâkin Chalcedon Inkhômpui ti a ni.

2. Inkhômpui koitu le koina san : Inkhômpui lian koitu chu Rom rêng Marcian le a dôngma Pulcheria an ni. An koina san tak chu, Jisua Krista nina chungchâng hrilsôp a nang sika a ni. Kha laia khan Jisua hih Pathian le mihriam a nina inhre fel zoi loi, inhriat irti mi an hong oma, kha laia inkhat chu Eutyche (Eutuka) a ni. Ama hin Jisua kha mihriam a zuang chang khan, mihriam a nizia khah a Pathian zia khan a hîp zoia; khanchu, mizia inkhat, Pathian zia vaih a nei ta a nih tiin ar chutira. Kha khah mi senkhatin an poma, Koiindangin chu a la pom ngai no sikin,

irchutuhai ten khom hi, an zalênna khâl khaktu nia an inhriat zoro khom a om. Khasikin, irsêl le omhel ni hi an irzuk ngaia; thu zôm loi an hlo rak ngai a ni. Khannisian, mi'n ni hrilsiat an tih ti chu an chi tak taka, anni hrilsiatu anga an inhriathai chu an irkôkhai zôi zelh ngai.

An taksa hong danglam thiaia hin a saterengin an milung a sipa. A bîkin nupang pasal inhriatna an hong nei thiai sa ta sikin, mi inhriatpui loiin an milung a sâna sêngin an buai ngai. Mar khak mani, kôngte mani khom hi nuam viat mahaia, an bing hin hmêlsia an irtia, an milung chuk thei ngai mah. Hianga lungrîl an irput ta sika hin om irh thei mahaia, keleng kolong tiin an irvâk ngai a ni.

Khan, sakhua nun dâna khom hin hiang kum an ni zoroa hin an ngaitua irphuta, a takin inlangtir ngam nohai khomsian, an milunga chu irzukna lian tak an nei tâk a ni. Sansuaktu an innang lai tak a ni sikin, an irchulai bu-ah khom inzôkna thu tam tak a om tâka. Hi sika hin an irchulai bu khom hi inhriatna inpungna hrang ti vaih ni maka, an nuna a taka an hmang theina hranga ti a ni. Khasikin, Intermediate Pôl hi sakhua irchutirna hrangin chu hun poimo lai tak a ni. Aniachu, puihlingin inzôkna thu ei insîr le ei tuipui tak ang hi chu la pha zoi tak mahai.

Irsitna le inzakna hi a sân an neia, an taksa danglam vêl le an hnuk irthûl sika hin an milung a chamai rak ngaia, thil tinrênga an binga irsitna an nei lai tak a ni. Hi zoro an nia hin chu irkôk hraiha khom hih an milung hoi loi le indam nôk intak lai tak an ni sikin, irchutirtuhai hin inzaktirhai anga mani, enkhûmna chonghai anga irkôkhai loa, inhrip tak le inrenna tak neia chongpuihai an i-nang a ni. Irchutirtuhai omdân a sân an en ngaia, innuina hrang le hmusit zuina hrang a sân an zong ngai. An iphâk nêka irsâng rakin an tuipuia; khasikin, nun kuluk a nang sabak a ni. An lei iam ngaihai chu an iamhai paia, an iam loihai rêk chu i ang khomin iam thei tak tak ngai mahai.

SANDE SIKUL THILTUMHAI

1. *Pathian thu (Bible) irchutir.*
2. *Kristian thurin irchutir.*
3. *Kristian tho hrang le omdân hrang irchutir.*
4. *Pathian biak irchutir.*
5. *Koiindanga mi satak ni hranga siam.*
6. *Pathian inhriatna dik tak nei hranga kaihruai le changpui.*

Krista mizia chungchânga Bible irchutirna thudik khah inpuang-suakin, Koiindanghai pom hrangin thurin an khang zôi tâka. Pathian chungchâng hai, Irtha Irthiang le Koiindang chungchâng-hai khom kopin thurin roiinpui tak kha an siam tâka, Nicaea Thurin hi a hong suak tâk a ni.

4. Nicaea Thurina thupui poimo senkhathai :

i) Jisua Krista chungchâng : Jisua Krista le a sintho chungchâng

Jisua chu Pathian tak, siam ni loi, taituan mi, Pa Pathian leh nina hmunkhat nei tiin a Pathiana a namindeta. Mihriam a zuang chang thu le mihriamhai inzôk hranga thi dêna ar pêkna le a thoinôk thuhai a nin hriattir a ni.

ii) Irtha Irthiang chungchâng : Irtha Irthiang chu Pa le Nâipa ata

zuang suak, Pa le Nâipa leh thuhmuna biak le chôindôm hrang a nizia an sîra, Pathian tak le mi hring a nizia târinlangin ‘Rengpa, hringna pêktu,’ tiin an sîr.

iii) Koiindang chungchâng : Koiindang nina ro’npui tak khom, inkhat,

irthiang, huapzoi, Tirtônhai zepui irkop,’ tiin a nin hrila, hi hih avuan nî dênin Koiindang nina insîr felna satak a la ni mai.

Chângvong : I Joh. 2:23 :

Tukhom Nâipa pom loi chu Pa khom a ipom loi a ni; tukhom Nâipa pomtu chu Pa khom a ipom a ni.

Irdonna :

1. Nicaea Inkhômpui khah tu ikoi mani?
2. Nicaea Inkhômpui khah i kuma an inei mo?

IRCHULAI - 33
NICAEA THURIN

A thutum : Koiindang Inkhômpui khan Pathian thudik a kop khak ngai.

Tep hrang : Joh. 20:28; Fil. 2:5-8; Heb. 13:8.

THUMAHRUAI

Nicaea (Naisia) Thurin hin Jisua hih Pathian tak a nih ti irhmutirtu poimo tak a ni. Jisua hi Pathian mo a nih mihriam mo ti irdonna hih nin ngaitua ngai ta mo? An nun dân le a sinthohai enin Pathian ngêt a nih ti inhriat a nia; khannisian, mihriam laia nu le pa neiin, urênghai khom neiin a suaka, a chap le a phîngchâm hai le a lungdûk le beidong a tuanghai ei enin chu mihriam ngêt a nih ti a fel. Jisua hih Pathian ni a tih ti le mihriam khom a nih ti hih Bible thu dik a ni seng seng. Khannisian, tianlai ata hi thua hin irsêlna a lei tung tâka, avuan hin khaanga irsêlna hong omin thurin poimo tak inkhat Nicaea Thurin an ti hong suak ei irchu hrang a ni.

1. Nicaea omzia le omna hmun : Nicaea ti chu khuah irhming Nicaea a nia. A omna hmun chu atûnlaia **Iran** ei tia khun a om a ni. Hi khuah hin Rom rêng inlaltak Canstantine an ti khan ram-mual pum huap Koiindang Inkhômpui masa tak, Nicaea Inkhômpui ti a koi sikin, Koiindang thurchia hi khuah hi kho poimo tak le irhming inthang tak a lei ni ta a ni. Hi Inkhômpui lian hih A.D 352, May - 25 khan an hmanga, palai fehài chu Bishop 318 le an hnungzui mi tam tak an ni.

2. Nicaea Inkhômpui koina san : Alexandria khuah Pastor inkhat - Arius an ti hin - 'Jisua hi taituan mi ni loi, om loi lai nei, om zoro nî nei, Pathian isiam, irzir ni loi; Pathian leh nina hmunkhat nei ni loi, Pathian anga nina nei vaih a ni' tiin irchûna dik loi an thek indarh vêla. Hi irchutirna hih Alexandria Bishop Alexander le a secretary Athanasius haiin a sân an hnôla. Koiindanga buaina a suaka, ram irpumkhatna hrang khomin a sân ichi

BIBLE : THUTHUNG LUI HONG IRZIR DÂN

IRCHULAI - 1
BIBLE HI I MA NI?

A thutum : Bible hih Pathian Thu a ni.

Tep hrang : Joh. 1:1,14; 5:39f; II Tim. 3:16; Heb. 4:12f.

THUMAHRUAI

Avuana ei irchu hrang chu Bible Thu hi a hring (Living Word), sinthothei le taituan hringna a nizia ei irchu hrang a ni. Bible ti chongbâi omzia le a thiltumhai khom ei irchu sa hrang a ni.

1. “Bible” ti chongbâi omzia: “Bible” ti chongbâi hih Grik chong mal ‘biblia’ mani, ‘biblios’ ata lâksuak a ni. A omzia tak chu ‘lekhahubai,’ tihna a ni. Tianlaia khan Pathian Thuhai hih Papyrus le vellum (savun irzuata siamin) lekha an lei siama, khataka khan Bible hih an lei hong siam a ni. Mi theithiamhaiin Bible an hong pom tâk lekhabu dang danghai hih ‘*Canon*’ ti a ni. Grik chonga ‘Kanon’ ti chu ‘phâiruang’ tihna a ni. Phâiruang hi Aigupta rama Nile vadung muanga hloisûl chi khat, lekha siamna hmangruah a lei ni. Khakhêla, ‘thil irtêna’ hmangruah hrang khomin an hmang ta. Bible chungchâng hrilna hrangin an hong hmang mai tâka, Koiindangin iamna le sintho irtêna hranga lekhabu hrilna a hong ni ta. Kum irzabi - 5 ringana khan hi chongbâi bible ti hih Kristian pumpuihaiin hmangin Koiindang ulianhaiin an lei insâpsuak a ni.

2. Bible hi Pathian phûk mûtkhum a ni : (II Tim. 3:16) : Pathian lekha Thu murdi hi, Pathian phûk mûtkhuma pêk a nia, irchutir lama, thiamloi inchangtir lama, iamna lama, ti hi a ni. Bible-in Pathian phûk mûtkhum a nih ti ngaidân suakna bul chu- Gen. 2:7 “Rengpa Pathianin hringna phûk a pêk lûta” ti ang hi a ni. Pathianin Bible-a hin hringna petu thutak chu a

(2) Bible chu Pathian phûk mûtkhum a ni. Bible thu hi Pathian Thu hring, Pathian ata suak a ni.

3. Bible hi Pathian mizia le nuam dân/ thiltum inpuangna a ni :

Bible chu Pathian mizia le nina, a nuamlam le a nuam loi lam, a tum le a sinthônahai mi tin inhriattirtu / hriltu a ni. Khasikin, Bible hi iamna le sintho le omdân le innun dân chung a thuneitu irsâng tak a ni.

4. Bible thuneina bulpui : Pathian inlârna, inhriattirna chu a Nâipa Jisua Kristaa a zuang irkip tâka. Krista chu Pathian inlârna famirkipna a ni sikin, Reng Jisua irchutirna hih Bible thuneina bulpui tak chu a ni. Pathianin Kristaa hin a thiltum tinrêng a`rkiptira, itinrêng thuneitu hrangin a siam (Mk. 2:23 - 3:6). Khasikin, Reng Krista irchutirna leh irmil / irhme loi chu iamna le sintho irtêna ruk loi a ni.

5. Bible a nangna le a thiltum : 1. Mi sual irhmang an nizia mihriamhai an hriattira; khan, mi sual ngîrhmun ichiom taka omdânhai inhriattir a itum a ni. (Rom. 5:12; 6:23; 3:9 - 23; Gen. 3:1-7).

2. Sual le a ra ichiom takhaia irthoka saninzôkna chu Kristaa vaih chang thei an nih ti irhmutir a itum a ni (Jn. 3:16; TT. 4:12).

3. Krista chu saninzôktu le irtantua pomtu murdihai kuanga, an hringnun ta hranga Pathian nuamlam inhretir le ama inlômirtirna hranga hringnun an hmang dân hrang inlang pe a itum a ni (Mt.28:20; Mk. 10:45; Rom. 12:1,2).

4. Saninhringna changtuhai ta hranga an dongtum a satziahai an langtir. Bible-in a hril tum thupui chu saninhringna a ni.

Changvong : Joh. 5:39, 40.

Amen, tiin a namindet a ni. Hi thurin hih irchutirtuhaiin chu en loa thei hrang tum inlân sa ok a ti.

Chângvong : KHB No. 441 :1-6.

Itinthothei, Pa Pathian, hnuai le vân siamtu kha ki iam. A nâipa khât Jisua Krista, ei Rengpa ki iama. Ama khah Irtha Irthi-angin nâi an vongtira, dôngmate laiin Mari'n a neia. Pontia Pilat'n a sate'n deng an theitira, hêmbein a oma. A thi tâka, phûmin a om tâka. Mithi khua a la zu fea, sùn thum ni'n chu mithi lai ata a hong thoi nôk ta.

Irdonna :

1. 'Apostle' ti hih tuhài man ni?
2. Atûnlaia 'Apostle Thurin' ei inei ang tak hih i kuma hmu ma ni?

hrungna hrang le Pathian thudik infelna hranga irziak a ni. Hi thurin itum tak chu - Mat. 28:19-ah 'Pa le Nâipa le Irtha Irthiang' chungchâng ei hmua, Pathian inkhata mi hring inthum om hi, hi thurin hin Pathian thudik a nizia a târlang a ni.

3. Apostle Thurin tângpui :

a) **Pathian chungchâng** : Apostle Thurin thupui tak inkhat chu

Pathian chungchâng hi a ni. Pathian chu itinthothei, Pa le siamtu a nih thu a nin hril. Pathian khah inkhat anga hrilin, Amaa mi hring inthum Pa, Nâipa le Irtha Irthiang pumkhatin an om ti a târlanga. Itinthothei a nina hin itinrêng siamtu a nizia a nin hril sa a; Pa anga hrilna hin itinrêng chung thuneitu, enkoltu le hrungtu a nina a nin hrila; siamtu a ni thu hin Pathian chu itinrêng bul a nih ti an feltir a ni.

b) **Jisua Krista le a sintho chungchâng** : Jisua chu Pa Pathian

leh an irzomna insîrin 'Nâipa khât' tiin an sîra, Koiindanghai Rengpa a nizia a nin hril. Kum zabi inkhatnaa Docetic irchutirna khan, 'Jisua Krista hih mihriam tak tak ni maka, mihriam anga inlang mai a ni,' (Cf. 1 Joh. 3:2,3) ti khah hnôlin, hi thurin hin Jisua chu mihriam tak a nizia a târlanga; Irtha Irthiang sikin Mari'n a nei thu hai, rammuala dengitheitirna tuanga hêmbe a nizia le a thia, phûmin a om thu a namindet a ni. Inzôkna sin a tho khah a zoi theina hrangin thina ata thoi nôkin irvâna a kâia, roirêl hrangin a la izuang nôk hrang a nih ti a nin hril sa.

c) **Koiindang le iamtuhai dongtum** : Hi thurin hin Koiindang -

chu irthiang le huapzoi a ni thu a hrila; kha huapzoi Koiindang khah Pathian mihai irpôlna hmun a nih ti a nin hril sa a. Iamtuhai chu sual ngaidamna changtu, taituana

IRCHULAI - 2

THUTHUNG LUI BUHAI HONG SUAK DÂN

A thutum : Bible hi Pathian Thu mûtkhum a nia, Pathian ihmang mihriamhai irziak a ni.

Tep hrang : Deut. 6:4-12; Lk. 24:44-49; II Tim. 3:16.

THUMAHRUAI

BIBLE HI HMUN H尼亚 SEN A NI :

(a) Thuthung Lui, Lekhabu - 39 le (b) Thuthung Thar, lekhabu - 27 hai hih a ni. A bu pumpuia Bible-a lekhabu rêng rêng chu 66 bu a oma, kha lekhabuhai khah kum irza tam tak sùng - BC 1440 le 96 AD vêl kâra irziak a ni.

Protestant Koiindanghaiin chu Thuthung Lui Bu 39 hih Bible-ah ei poma; Roman Catholic le Orthodox Koiindangin 46 bu an pom. Pom dân a ir-ang loina san hih Bible ziaq khom chi dang dang a om sika a ni; khahai khah Palestinian Canon le Alexandrian Canon a ni. Palestinian ram sũa Juda-haiin Hebrai chonga irziak Bible an irziak khom a oma, kha khah 'Palistinian Canon' ti a ni. Aigupta (Egypt) ram khopui, Alexandria Juda mi theithiamhai irziak khom a oma, kha khah 'Alexandrian Canon' ti a ni. Roman Catholic le Orthodox Koiindangin 'Alexandrian Canon' ziaq khom Bible an hmanga; Protestant Koiindangin chu Hebrai chonga irziak suak 'Palestinian Canon' Bible hi an pom a ni. Khasikin, Palestinian Canon hih 'Hebrai Bible' an ti ngai chu a ni, kha khah Juda-hai Bible a ni.

Atûna ei irchu hrang hih Hebrai Bible hong irzir suak dân a ni ual. Thuthung Lui hih Hebrai chonga lei irziak a ni. Hebrai Bible hi hlop thuma sen a ni - (a) Dân bu (Torah) (b) Deipu lekhabuhai (Nelbim) le (c) Thurchi buhai (Ketubim) a ni. A bu hminga horop masa tak takhai lâkin "*Tanak*" tiin Juda-haiin an Bible hih an hril ngai.

I. Thuthung Lui Bu ziaq dân le siamkhôm dân : Thuthung Lui Bu hih Hebrai chonga irziak a ni. Hebrai hi tianlaia

hong irziak suak a ni. Bible-ah hmu dân angin, Israel nâihai hih Pathian nam inthang an ni. Pathian hruaina le satvurna an dong tak taka, khahai khah irziaka siam ni loiin, chongbâi ringotin zoro sôt tak sùng irpêkkhôm a ni phota. Inhnunga chu phâiru-anga le savuna siam lekha (vellum)-ah irziakin an siah tâka. An irziakna zoro chu Mosia zoro lai, kum zabi 13-na B.C. vêl niin mi theithiamhaiin an iam.

Thuthung Lui bu ziakhai hih bu chi dang dang a ni. Hi thu ziakhai hih inhnunga chu an hong sensâi khôm tâk a ni. Hebrai Bible-ah an lei siamkhôm dân chu hlop thumin siam a ni.

(a) Dân bu (Torah) :

Thuthung Luia Dân Bu (Torah) omhai chu bu ringa a ni, kha bu ringahai kha, ‘Pentateuch’ ti a ni. Pentateuch ti omzia chu ‘thu irziak bu ringa’ (scrolls) a ni. Bu ringahai chu - Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers le Deuteronomy hai hi a ni. Judahaiin Bible-ah ‘Pentateuch’ hi thuneina irsâng uala an behai ngai a nia, a buhai khom hih ‘Mosia lekhabu’ ti a nia, bu dang dang nêka an pom masa ual tak a ni.

Hi Dânbu hih Babulon ata Juda saltâng kîr nôk zoia, mipuihai laia ochai inkhatin tep suak a ni (Neh. 8 - 10). Hi Dânbu tia an hril ngai kum B.C. 400 vêla khan phuakhôm infel a ni.

(b) Deipuhai lekhabu (Nebiim) :

A hlop hnina chu Deipuhai lekhabu (Nebiim) an ti. Deipu lekhabuhai chu bu 8 (kiriati) a nia; kha khah hmun hnina sen nôk a ni. A masa bu 4 (minli) chu ‘Deipu masa’ (former prophets) an tia; inhnunga bu 4 (minli) chu Deipu inhnung (later prophets) an ni. Deipu masahai chu - Josua, Roireltu, Samuela le Renghai an ni. Inhnung inta Deipuhai chu - bu 4 (minli) Isaia, Jeremia, Ezekiel le Deipu sômhleihnihai an ni. Deipu sômhleihnihai chu - Hosea, Joela, Amosa, Obadia, Jona, Mika, Nahuma, Habakuka, Zefania, Hagaia, Zakaria le Malakia-hai an ni.

SEN SARINA

KOIINDANG THURIN

IRCHULAI - 32

APOSTLE THURIN

A thutum: Iamtuhai an indethaina hrangin Koiindang masahaiin an iamna inpuangsuakna hrangin thurin an siam.

Tep hrang: Tir. 3:15; 4:18-20.

THUMAHRUAI

Tiana Koiindang masahai khan an iamna inpuangsuakna le indetna hrangin thurin (creed) an siama. Kha thu khah lâkin avuan hin Apostle Thurin (Apostle Creed) ti thu ei irchu hrang a ni. Apostle Creed ti chu sâp chong a nia, a omzia chu irchutirtuhai thurin tihna a ni. Jisua rammuala a zuang lai khan a sinthopui hrang le an zinnaa fepuitu hrangin mi an thang bîkhaia, khahai khah Apostle ti a ni. Kha Jisua inthang bîk, irchutirhai thurin khah ei irchu hrang a nia. Hi thurin hih ei Hrangkhol Kristian Hlabu (KHB) No. 441-ah hmu thei a ni.

1. A`rziaktu le a ziak kum : Apostle Thurin hi an lâ zap nain ar ziaaktu tak inhriat ni maka. Rufinus-in chu Jisua irchutirhaiin an thu`nsîr hrang chit an thokhôm rengata hi thurin hih a hong suak ta tiin an insîr. Hi thurin irziaktu tak hih inhre no khom inlân, mi malin a nuam ang taka a phua suak ni loiin, irchutirhai hin Pathian thudik an irchu dân le iamdân an iphuasuak a nih ti ei inhriat. Reng Jisua irchutirhai thi hnunga mi dangin an irziak ni a tih an iam.

Pathian Thu irchuhaiin hi thurin hih AD. 200 mân daia khom khan a lei om ta niin an iama. Koiindang masa zoro hek tiang kum zabi 4-na le 5-na vêla lenvâng khan chu a sân an ngai inlhu niin an lang. Atûna Apostle Thurin ei nei ang chiah hih AD. 650 vêla khan Latin chonga an siam fel niin an iam.

Chângvong : Isaia 54:2 :

Ni puan in hmun chu irzattirin lân, ar khûna khom inzarin lân, indîn no roh, inhroi loiin a thungna hruihai khom inseitirin lân, a khitnahai khom indet khak roh.

Irdonna :

1. William Carey kha khô khuaa suak ma ni?
2. Pathian sin a tho mân khan i sin mo a tho ngai?
3. ‘Serampore Trio’ an itihai khah tuhai man ni?
4. Chong chi i za’n mo Bible ar hlet kha?

Ruthi, Chap Hla, Thuhriltu, Estheri, Daniela, Ezra, Nehemia, Chroni-cles-hai an ni. Hebrai Bible-ah Thuthung Lui bu pumpui hih hlop thuma siam a nia - Dânbu (Torah) = 5; Nebiim = 21; Ketubiim = 13; a rêngin bu 39 a ni.

Kum zabi 15th century-ah Koiindang siamintharna a hong oma khan, Protestant-haiin Hebrai Bible khah an poma. England rêng inlaltak James I-in Bible irhlettu hrang mi theithiam 54 an thanghai. Anni khah kum 7 (sari) Bible irhletna an beia, 1611-ah khan zoi phâk tâk a ni.

Khan, Bible an siam irfûk dân chu atûn ten hin ei izui mai tâk a ni. Thuthung Lui bu pumpui chu - bu 39 a ni. Hlop minlia sen a ni.

- a) Dân bu - 5 (ringa) (Genesis - Deuteronomy)
- b) Thurchi irziakna bu - 12 (sômhleihni) (Josua - Estheri),
- c) Hlahai le Thuvârhai - 5 (ringa) (Joba - Hlahai hla)
- d) Deipuhai -17 (sômhleisari) (Isaia -Malakia) hai hi an ni.

Thuthung Lui Bu hih Reng Jisua khomin Juda-hai Bible chu a poma, a tep ngai sikin Koiindang masahai khomin an lei ihmang ngai a ni.

Chângvong : II Tim. 3:16. “Lekha thu murdi hih Pathian phûk mûtkhum a nia; ir-en indikna hranghaiin, irsiam insatna hranghaiin, nundân dik irchutirna hranghaiin an lâp tak tak a ni”a ti.

IRCHULAI - 3

DÂN BUHAI (Mosia lekhabuhai)

A thutum : Pathian mihaiin Pathian Thu an irngai inhlu ngai.

Tep hrang : Exo. 17:15; 24:4; Num. 33:2; Joh. 5:45 - 47.

THUMAHRUAI

Juda-haiin Dân bu hih Hebrai chongin “Torah” an ti ngaia. A omzia bul tak chu “Irkaihruaina Bu,” a ni. Mosia thurchi le Mosia irziak a ni sikin, ‘Mosia Lekhabu’ tia hril a ni. Grik Bible-a chu ‘*Pentateuch*’ ti a ni, a omzia chu “Lekhabu ringa” tihna a ni.

Juda-hai le Kristian masahaiin hi Dân bu hih Mosia irziaka pom a ni. Chronicles hai, Ezra le Nehemia hai khan ‘Mosia dân’ ti le ‘Mosia lekhabu’ ti irziak an lang (II Chro. 35:12; Ezra. 6:18; Neh. 13:1). Mosia chu Aigupta ram ata Israel sal intânghai hruai suaktu kha a ni. Thuthung Lui Buah bu masa ringahai kha ‘Mosia Lekhabuhai’ (Torah) tiin an hril ngai kha a ni. Kha lekhabuhai khah avuan hin ei irchu hrang a ni.

1. Mosia lekhabu ringahai : Hi buhai hih Judahaiin ‘Torah’ ti a ni. Grik Bible-a chu ‘*Pentateuch*’ tiin an hril ngai. Kha khah ‘Lekhabu ringa’ (five books / scrolls) tihna a ni.

Mosia lekhabu ringahai chu - Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers le Deuteronomy hai hi an ni.

2. Mosia lekhabu ringahai thurchi:

(a) Genesis: ‘Genesis’ ti hih Grik chong ata lâksuak a nia, a omzia chu “A bul” mani “irphut” tihna a ni. Genesis bu-ah hin irnêng le irvân le a sũaga thil om murdihai hih Pathian isiam zit a nih thu a nin hriattir. Mihriam irzir dân, suala a tâk dân, suala mihriamhai an tâk zoia an lêng dân a hrila. Khakhêla, Israel nam bulpui, Abraham ata Josefa dêna thurchi hmu thei a ni.

(b) Exodus: ‘Exodus’ ti hih Grik chong mal a nia, a omzia chu “Fesuak” tihna a ni. Hi bua hin Aigupta rengata Israel namhai

tâka. India ram a hong tung hnung khoma a nuam angin sin tho thei maka. East India Company ata intakna a tok sikin, Secunderabad tiang omhmun a khuara. Poisa nei sa maka; rông sinna hmuna ar hlo nôka. Khaanga a om laiin a dôngma Dorothy khan a thisan tâka. Beidong loiin chong ar chua, Bible ar hleta, Sikul hai an hongga. January 10, 1800-ah a sinthôna hmun Serampore tiang panin a fe tâka.

4. Carey sinthôna inlâr ualhai : Serampore-a hin satakin sin a thoa. Hi zoroa hin William Ward le Josua Marshman hai leh an inthumin lungirruai takin sin an thoa. An rual rêngin ‘Serampore Trio’ tiin an tihai a ni. An sinthôna inlâr ualhai chu hiang hin a ni :

(i) Bible irhlet sin khah an phuta, August 1800 khan Bengali chongin Bible an insuaka. Hi hih Bengali chonga khôl ata lekhabu suak masa tak chu a ni.

(ii) Sikul an indinga, mi tam takin irziak le tep an thei phâka. An sinthôna sikin mi tam takin Jisua Krista an iama. Iamtu masa chu Krishna pâl an nia. December 28, 1800-ah Carey hin a Baptist haia. Hindu hai, Mosolman haiin Thurchi Sa an hong iama, Koiindang an inding tâka.

(iii) Khotâng nun siaminsatna hrang khoma a sân sin an thoa. Nupang an pasahai hâlna meia a hring puma an ihâl sa ngai khah a dema, nâtesen an ithatpaih ngai khom khah an sêlhai sa. Khanchu meithâi hâl le nâtesen an ithatpaih ngai khah khapna thupêk sorkârin an suak tâk a ni.

(iv) Carey hin chong chi dang dang 36 vêlin Bible ar hlet a ni.

(v) Kum 1818-ah Seampore College an dinga. Hi hnung zela hin Denmark rêng inlalin B.A le B.D degree pêk theina a hong pêka. Serampore College hi avuan nî dênin Pathian Thu irchûna hmunpui a hong ni tâk a ni.

2. Carey Baptist Pastor a hong ni ta : A suakthar hnungin Anglican Koiindang suaksanin Baptist Koiindang a zom tâka. Kum 1785-ah sikul an dinga, irchulai tam takin an pana. Kha ruala khan kekok siamna dukan an hong sa a. Kha khuua Baptist Koiindang khan sôt tak ata Pastor lei nei ta mahai sikin, Carey khah Koiindang enkoltu hrangin an koi tâka. Carey hin an ngênna kha a poma. Sikul enkol khom a nang, kekok sin kha masan ual thei loi, a sân a buai ngai. August 1, 1787-a khan Carey hi Moulton Baptist Koiindang Pastor hrangin namindet a nia.

3. William Carey India rama a hong : Pastor a ni hnunga hin Thurchi Sa hril hrangin mihai an thor ngaia. May 30 & 31, 1792 khan Nottingham khuua Baptist Chapel-ah Inkhômpui a oma. Inkhômpui sùn hninaa khan Carey hi thuhriktu a nia, “Pathian kuang ata thil roiinpui tak tûngin lân; Pathian ta hrangin thil roiinpui tak sin tum roh,” tiin a thu’nsîr a monga. Zîng nôka chu an irhmukhôma, ‘Baptist Missionary Society’ an inding tâka.

Hi missionary pôl hin rammual ram irzat taka missionary tîrsuak an tuma. Kha lai khan India rama sinthopu John Thomas-in India rama Thurchi Sa hril a nang thu an hriattira. Carey lungrîl kha a sân a tôn pea. India rama missionary hrangin ar pêk tâka. Khanchu, Baptist Missionary Society khom khan Carey fe khah an nuam tâka.

India rama missionary fe a tum thu a dôngma a hrila khan a dôngma Dorothy khan fe sa kha nuam maka. Carey pa khomin India rama fe khah a sa lei ti maka, ‘thil inmôl’ a ti pea. Carey lungrîl khan, “Tukhom a nu mo, a pa mo, keima nêka lungthung ual chu, ki mi ni hrangin ruk ni mahai,” tia Reng Jisua iti khah a lungrîla a hong suak pe maia (Mat. 10:37). Khanchu, a pa’n phal no khom sian, a dôngma’n zui nuam no khom sian, India rama fe kha a tum ngit tâk a ni.

A dôngma chu ama zui hrangin a ti pe nôka. A dôngma Dorothy khomin a nâihai leh missionary fe khah a sa a ti tâka. Khanchu, a dôngma le a nâihai minli leh Thomas hai leh khan

le Ochaihai omdân hrang hrilfiana thu hmu thei a ni. Pathianin Israelhai a hruai suak thu, Pathian le Israelhai kêra thuthung (Covenant) siam thu a chuang.

(c) Leviticus:

Grik Bible (Septuagint)-ah khan a bu irhming hih ‘Leviticon’ ti a nia, a omzia chu “Levia-hai sintho dân hrang” tihna a ni. Leviticus-a hin Israelhai Pathian an biak dân, ser le sâng, irthiang le irthiang loi chungchâng dân a chuang. Leviticus bu tum tak chu Pathian irthiangzia a târlanga, Ochaihai sintho dân a chuang sa. Pathian a irthiang angin A mihai khom irthiang takin an iom hrang ti an phûtna a ni. RENGPA’N, “Nin irthiang hrang a ni, kei RENGPA nin Pathian hih ki`rthiang sikin,” (Lev. 19:2).

(d) Numbers:

Hebrai Bible-ah a bu irhming chu “Benidbar” ti a nia; a omzia chu “Ramkâra” tihna a ni. Grik Bible-a chu “Arithmoi” ti a nia; Sâp (English) Bible-ah ‘Numbers’ ti a nia; a bu sũa hin ramkâra Israelhai irtepnahai a oma, kha irhming chôiin Numbers phua a ni. Hi lekhabua hin Israelhai ramkâra kum 40 an om lai thu, Sinai tânga Pathianin Dân a pêk thu le Kanaan ram riah Moab phâia an tung thurchi chu Numbers bu hin a nin hril a ni.

(e) Deuteronomy:

Grik chonga a bu irhming hih “*Deuteronomion*” a nia; a omzia chu “Dân inhnina” mani, “Dân hril nôkna” tihna a ni. Sinai tânga Pathianin a mihai (Israelhai) dân a lei ipêk tâk kha, Kanaan rama an lût tôna a hril nôkna a ni. Pathian le a mihai kêra thuthung iamom hrang le sansuaktu Pathian irnghil loa lungthung ngit hrang fûina thu a chuang.

Hi lekhabu ringa (Mosia lekhabuhai) hih Juda-haiin a sân an inhlua, an ngaisâng tak tak a ni. Sum le puan nêk khomin an irngai inhlua ngaia, nâipangtehai khom an

khomin Bible a ni. Samari mihai khomin Mosia lekhabu hih Pathian Thu-ah an pom a ni. Reng Jisua khomin a tep ngai sikin Kristianhai khomin Bible-ah ei pom a ni.

Chângvong : Sam 119:9-10 :

“Vânglaiin itinmo a omdân a irthiangtir thei hrang? Ni thu ang taka a omdân vêng insa’n, ki lungrîl murdi’n nang ki zonga; o ni thupêkhai ki imâk hrang chu phal viat no roh.”

Irdonna :

1. Mosia lekhabuhai khah i za mani? An irhming sâm roh.
2. Mosia lekhabu ringahai khah imo an ti ngai?
3. Genesis ti omzia i mani? Exodus omzia i mani?
4. Deuteronomy hih i tihna mani?

IRCHULAI - 31

WILLIAM CAREY

A thutum : Pathian ta hrangin thil roiinpui tak tûngin lân,
Pathian ta hrangin thil roiinpui tak tho roh.

Tep hrang : Isaia 54:1-3; Rom. 10:14-17.

THUMAHRUAI

Missionary chang nuam murdi’n bân hong phar u ta? Missionary sin hih a roiinpuia, irnêng le irvâna sin irsâng tak a nih an ti. Avuana Missionary roiinpui tak thurchi ei insîr hrang a ni. India rama missionary irhming inthang vaih ni loiin, rammual huapa missionary roiinpui le hlochuk a nia. Tu mo ni leh nin iam? William Carey a ni.

1. William Carey nâipang lai le a zoro masa tiang : Carey hi August 17, 1761-ah England ram thingtâng khua inkhat, Panlerspury-ah a suaka. Hi khuaa hin a pu Peter Carey khah School-ah hruaitu tak a nia. Carey pa hi Edmund Carey a nia, School-ah irchutirtu a ni khêla puan pat thei tak a nia, an kho mihai khan an an irngaisâng ok a ni. A nu chu Elizabeth Wills a ni.

Anni insûngkua hi, Anglican Koiindang an nia, kum ruk mi a ni ata Carey hih maichâm vêla tirtôn hrangin Koiindanga hin ar hmang tâka. Nâipang nun irnêm tak le zaidam, tâima tak a nia. A sintho tak khah a zoi mâka a sin ngit ngai. Va hai, ramsa hai, pâr hai hi an duatin a sa a ti ngaia. Irdâi le inzin hih a hoi ti ngai mi a ni.

William Carey hih kum 12 a ni hin Sikul a mâksana. Kum 14 a ni hin kekok sin ar chua. Clarke Nicholas hnuai sin a tho phuta. Voikhat chu Krismas laiin Carey hin a pu poisa irnôi a lei hmang pea, a poisa dol leh a thûla. A thil tho’nsual tho khah a pu’n an hriatin chu a sân a hala. A thil tho’nsual sikin a sân intak a tia. Khannisian, a pu khan tîrpaih maka. Kha hnunga khan an Pastor-in, “Inkhôm sikin mo, thil sa tho sikin mo tûte inzôkin om mahai; Jisua kha Reng le Inzôkpua pom vaiin inzôk an ni

056 vêl thuhrlin an zin a nih an ti. Sermon chi hrang hrang 42,00 vêl an sîr a ni. Lekhabu khom 200 vêl ar ziak sa. England bâka Ireland, Scotland, Wales, German le Holland-haia an zin ngaia. A thu'nsîr irngai an tam ok ngaia, sîngni sîngthum rak an ni ngai a ni. A doi le a ennuam loi khom an om ngaia, a kâra chu lung leh an dêng zoro khom a om ngai. Thil siamna hmuna sinthotu hai, michi khura irhlo fâk ngaihai kung thu an sîr intak ok. A thu'nsîr irngaihai hih mi irchong ni mahai. Mi hnuaihnung le mi vântâng an ni ual. Kum 1791-ah a thi khan ama zuitu England-ah 80,000 le thuhrlitu 1,300 an oma. America rama khom ama zuitu 60,000 le thuhrlitu 200 vêl an om sa.

John Wesley hih thu'nsîr a sân a theia, mi milung tônin thu an sîr ngai a ni. A thuhrlil laiin an sualzia inhriatin an lei khêksuak ngaia, a le'n ril khom an om sa ngaia. Ama ngei khomin ar khêl a ti ngai a ni.

4. Wesley sinthôna poimohai : Wesley hin Thurchi Sa hin khotâng nun khom ar fang suak ngêt hrang a ni tiin ar ngai. Mi'n riang lung an khamin ar ngaiinnata. Mi'n riang ta hrangin man-boia hlo semna an hong, poisa pûk theina lam a siam pehaiin meithâihai omna hrang in le nâipang inriang sikul a inhong sa a ni. Zu, suak nei le zuar, irdoi hai nuam maka, hihai inboi theina hrangin theitôp insua'n sin a tho ngai. A sinthôna hi England-in lam tinrênga an lâppua, Koiindang khomin a hrâtpui ok a ni.

Wesley sinthôna sikin Kristian hla sa tam tak a suaka. Hla tiang a sân a tuiin, hla tam tak a phuaa, German hla khom ar hlet sa. A sangpa Charles Wesley lenvâng kha chu hla 6000 chung tiang a phua a ni.

Chângvong : Isaia 58:1 : Rengpa khan hiang hin a ti, “Khêk rak rakin lân, irdîn viat no ro, bekul irhâi angin ni hnuk insuak ro, ki mihai thil tho'nsual, Jakoba irchihai chu hrilhai roh.

Irdonna : 1. John Wesley urêngpa hla phua thei khah tu ma ni?

2. John Wesley sinthôna ata Koiindang hong suak

IRCHULAI - 4

THURCHI IRZIAKNA BUHAI

A thutum : Pathian a mihai a enkol mai ngai.

Tep hrang : Jos. 1:1-9; Rom. 3:7-11; I Sam. 8:4-9; II Rng.25:18-30.

THUMAHRUAI

Thuthung Lui bu 39 laia 12 hih “Thurchi irziakna Buhai” ti a ni. Thurchi irziakna buhai chu - Josua, Roirêltuhai, Ruthi, I & II Samuela, I & II Renghai, I & II Chronicles, Ezra, Nehemia le Estheri buhai hi an ni. Hi buhaia hin kum 1300 - 333 BC kâr vêl sînga Israelhai thurchia thil tung tam tak irziak a ni. Thurchi ziakna buhaia hin ziak dân chi hniin sen thei a nia. Josua - I & II Renghai-ah hin Israelhaiin Pathian Thu an zômin chu satvurna an donga; khannisian, thu an zôm no'n chu hremna an tong ngai ti a chuang. I & II Chronicle, Ezra le Nehemia buhaia hin Israelhai hih Pathian nam inthang an nia, Pathianin a enkolhaia, dengtheina le siatna an tong lai khomin Pathian sansuakna an dong mai ngai ti hmu thei a ni.

Thurchi irziakna bu sômhleihnihai hih hlop thumin an sena, an sen dân chu hiang hin a ni.

1. Israelhai thurchi irziakna buhai: Josua, Roireltuhai le I le II Samuela buhaia hin Israelhai thurchi masa irziak a chuang sikin, ‘zoro masa thurchi irziakna’ tiin an hril ngai.

a) Josua : Israel hruaitu Josua irhming chôia, hi bu hih phua a ni. Josua hih Mosia thûltu, Nuna nâipa a ni (Jos. 1:1). Hi lekhabua hin Jordan dung an irkân thu, Jeriko kul lâk thu, Kanaan ram lâk thu, Israel nam sômhleihnihai ram irsem thu le Pathian le a mihai kâra thuthung siam thar nôk thuhai irziak a ni.

b) Roirêltuhai : Roirêltuhai bu-ah hin Josua thi ata Samuela suak mâna Israelhai thurchi a chuanga, ‘Roirêltu’ ti hih rêngtoihmuna roirêltuhai ni loiin nam pasal sa, nam dang ata

Ibzana, Elona, Abdona, le Samsona hai an ni. Hi bu-a hin Israel-hai sala an tâk thu le Pathianin a hrem thuhai, sual irleta Pathian tiang an irhei nôka, Pathianin sansuak hranga ‘Roirêltu’ a pêkhai thu a chuang.

c) Ruthi : Hi lekhabu hih Moab nupang, Ruthi irhming chôia phua a ni. Ruthi hi nupang iamom tak a nia, Israel mi pasala a neia; rêng Davida irchi bul a hong ni ta. Ruthi irhming omzia chu “A sa,” ‘rual’ tihna a ni.

d) I & II Samuela : Samuela bu hih bu hni a nia. Samuela hih roirêltu inhnung tak le ochai a ni. Hi bu-ah hin Israelhai rêng nei phut dân le rêng an nei dân a nin hrila. Israel rêng masa tak chu Saula a nia, ama hin Samuela thu a pom no sikin a`rthûlin Davida a hong inlal tâk thu a chuang.

2. Thurchi laihôl irziakna bu : I le II Renghai le I le II Chronocles hih Israel thurchi laihôl irziakna chu a ni.

a) I & II Renghai : i) I Renghai bu hin Israel rêng vâr le roiinpui tak Solomona thurchi a isui a ni. Israel ram lian tak chu sim tiang rênggram le hmâr tiang rêng rama a hong irsen thuhai, Jerusalem Temple sin thu le deipu Eliza sinthôna thuhai a târinlang.

ii) II Renghai hin deipu Eliza le Elisa thurchi hai, Israel ram (hmâr tiang) Assuria sorkârin an hnê le sim tianga rêng Josia siam insatna thuhai a chuang a ni.

Renghai bu hnia inlang chu Israelhai hin Pathian thu an zôm le zôm loi ang zêlin Pathian roirêlna an itong thu hmu thei a ni.

b) I & II Chronicles : Chronocles ti hih “Thil tung thiaihai irsinsiana,” tihna a ni. Hebrai Bible-a khan I & II Chronicles hih bu khata siam a nia, Septuagint (LXX)-ah chu bu hni`n siam a ni. Chronocles bu-a hin Israel rêng hai inlal laia thil tung thiai thurchi irziakna a ni. Hi bu-ah inlang ual tak chu Davida rênggram chu Pathian inkunga inding a ni thu le kha ram

IRCHULAI - 30

JOHN WESLEY

A thutum : Lungni taka sinthotuhai sinthôna Rengpa`n sat a vur ngai.

Tep hrang: Isaia 58:1-2; II Tim. 4:1-5.

THUMAHRUAI

Urêng tam mo hoi ni, urêng tôm mo? Urêng fel korong ei ni`n chu ei tam khomin hoi a tih ti roi. Avuan hin urêng tam tak laia mi fel thurchi ei insîr hrang a nia. A`rhming chu John Wesley a nia, urêng hla phua thei tak khom a nei a ni.

1. A thurchi masa : John Wesley hih Rev. Samuel Wesley le Susanni nâi 19 laia 15-na a nia. An urêng 8-hai chu nâitesen an ni laiin an thia. A pa hih England Koiindang Pastor a ni. An nu Susanni hi nu fel tak le nâi enkol thei tak a nia. Nâipangte, kum ruk mi a ni lai khan an in a kânga, a vân a sa sikin thina ata a zôka. London-ah Sikul a zoi hnungin, 1720-a khan Oxford College-ah a fe nôka. Kum 1726-1751 sângin Lincoln College-ah mi thiam rual ‘Fellow’ an ti laia a chang phâka. Kum 1728-ah Pastor hrangin namindet a ni ta.

Oxford-a hin a rualhai leh pôl inkhat, ‘Holy Club’ an indinga. A sangpa Charles Wesley hla phua thei khom a kop sa a. An pôlin sin an itho tak chu, lekha irchûna hmuna Bible tep le chongchai, lung inah intâng pan le mi`n rianghai changpui a ni. Irchulai danghaiin chu, ‘Methodist’ tiin tufiam chongin an koi ngaia. Kha kha, ‘tho dân fel taka sintho’ tihna a ni. Wesley sinthôna ata hin a thi hnunga chu Methodist Koiindang hi a hong suak tâk a ni.

2. America rama sin a tho : John Wesley chu a sangpa Charles Wesley leh kum 1735-a khan America rama Missionary hrangin an fea. Takirtâi takin kum hni vêl sin an thoa, kha hnungin kum 1737-ah England an hong kîr nôk tâka. Amarica ram ata an hong kîrna lampuia khan Moravia-hai leh irkuanga an

lenvângin chu, “Apostol-hai om hnunga Krista Sikul satak a ni e,” a iti a ni.

Calvin hi mipui roirêlna (democracy) irsôntirtu a nia. Kha khah ei Koiinda, g, Presbyterian ir-op dân hong suakna khom a ni. Sorkâr le Koiindang chu Pathian isiam a nia, Kristianna hi malam panna hrangin irrual takin sin an itho hrang a nih tiin a irchutir ngai a ni. Calvin hih kum 55 mi a niin May 27, 1546-a khan a thia. A thina hih sôt tak lei ni ta khom sian, a sintho roiinpui tak sikin rammualin a thurchi a la insîr mai a ni.

Chângvong : Heb. 13:7 :

Pathian Thu nangni ki insîr pe, nin hruaitu masahai khah inhre mai roi. An lei hong omdân le an thiziahai khah ngaitua unglân, an iam dân irchu roi.

Irdonna :

1. John Calvin hih khô ram mi ma ni?
2. Geneva khuaa siaminsatna sintho hranga Calvin fialtu kha tu mani?
3. ‘Institutes of Christian Religion’ ti lekhabu kha voih i za mo

Nehemia le Estheri buhai hih Israelhai thurchi inhnung tianga irziakna bu an ni.

a) Ezra le Nehemia : Hebrai Bible-ah chu Ezra le Nehemia bu hni hi, bu khata siam a ni. Ezra bu-a hin Babulon suak ata Judahai an hong kêr thu, Jerusalem temple inding nôk thu ei hmu. Vântâng nun siaminsa hranga Ezra’n a tumna thu ei hmu thei a ni.

Nehemia bu-ah hin Jerusalem kul an siam insa thu le khotâng nun siat tâk inding thar nôk hranga Nehemia’n a tum thu a chuang.

b) Estheri : Estheri ti hih Grik irhming a nia, a omzia chu ‘Ârsi’ tihna a ni. Estheri lekhabu hih Juda nupang Estheri, Persia rêngnu hong ni tâk thurchi le Judahai siatna hrang hmun ata saninzôktu a hong ni dân thurchi a chuang.

A thutum tak chu Pathianin a mihai an indarh tâk hnung khoma a la donsuihai zêl thu le Juda kût Purim hong irphutna a hril.

Thurchi irziakna buhaia hin Israelhai thurchia thil hong tung poimo tak tak a sui thu ei hmu. Pathian nam inthang Israelhai chu intak le dengthei kêra khom Pathianin a enkol zuihai zêl ti thu an lang.

Chângvong : Jos. 1:9 “Hâi takin irnak la roh ki iti khah inhre mai roh, chi no’n lân, rot no roh; kei RENGPA hin ni fena tina nang ki ompui mai a ni”.

Irdonna :

1. Thurchi irziakna buhai kha i dôr man ni?

IRCHULAI - 5

HLA LE VÂRNA LEKHABUHAI

A thutum : Pathian chu vârna bul a ni, a thu zômthuhaiin vârna tak an dong ngai.

Tep hrang : Sam 91:1-9; Thuv. 1:7-9; 20-22; Thu. 8.1.

THUMAHRUAI

Bible-a hin Joba inpâkna Hlahai (Sam), Thuvârhai, Thuhrlitu le Hlahai Hla buhai hih hla thua irziak a ni. A bîkin Sam bu hi chu ‘Inpâkna Hlahai’ ‘Vârna Bu’ ti a ni. Hi lekhabu ringahai hih “Hla le Vârna buhai,” ti a nia; atûn hin ei irchu hrang a ni.

‘Inpâkna Hlabu’ hi Temple Pathian biaknaa an ihmang ngai a ni. Hlahai Hla hih Pathianin a mihai a lungthungzia inentirna hranga hmang a ni.

Vârna hi sakho thua chu Pathian nuamlam inhriatna le zôm theina a ni. Vârna hi Pathian kuang ata suak a ni sikin, Pathian chi le a thuzômna hih vârna bul a ni.

1. Joba bu : Joba chu Rengpa siahlo, Pathian chi mi le fel tak a ni. Joba felna le Pathian a chitna chu a tak le tak loi fiah hrangin Setanna’n thil irkhêl tak tak an tuangtir a ni. Joba neina le a nâihai khom an hek chita. A taksa khom pân natna irkhêl tak a tuanga. Joba rualhai - Elifaza, Bildada le Zofara hai inthumin a tuangna thua inhnêm hrangin an hong. Kha kêra khan Pathianin Joba kuang thu a hong hrila, a tuangnaa Pathian lungthungnaa roirêlna chu iam mai hrang a nizia a hong inhriat tâk a ni.

2. Inpâkna Hlahai (Sam) : Inpâkna Hlabu hih ‘Chongchaina bu’ khom an ti sa. Sam bu hi hlabu a ni sikin, ‘Sam bu hi chu a bung ti loiin, ‘Sam Nambar’ ei iti hrang a ni. A bu sînga hin Pathian inpâkna hla le chongchainahai a chuang. Reng Davida, Solomona le a dang danghai irziak a om. Pathian inpâkna hlahai, changpui zongna chongchaina hlahai, lônthu hrilna hlahai a chuang. Pathian mi, mimal nun le Israel mipui nuna thil hong tung hai târlangna a ni.

laiin, Geneva Farel leh sintho suam a nuam tâka.

Galvin hin sintho hrang a nei intam oka. A phuta Bible irchutirtua a chang phota, Farel leh siam insatna sin an tho suam tâka. Koiindang irvong dân le thuiamhai an siamsuaka. Rengpa Zânbu fâk le fâk loi chungchânga Geneva Council leh an ngaidân ar ang no sikin, an rual le fa’n Geneva ata khah an inhnot suakhai tâka. Calvin chu Strasbourg tiang a fea. Koiindang lam tiang irhmang loiin lekha irziakna tiang irhmang a tum tâka. Hi hmuna hin 1538-1541 dênin a oma. French râl irzûlhai laia Pastor sin a tho ngaia.

4. Geneva-ah siam insatna roiinpui a tung : A rualpa leh an suaksan hnunga hin Geneva chu a buaiin ar zêla. Enkol an innang ti inhriatin Calvin hih kum 1541 khan Geneva a kêr nôk tâka. A dinghmun a sa tôk tâka, a nuamlam takin Geneva kha siam insat a tum tâk a ni. Geneva a va lûtin chu Geneva Council khan ‘Koiindang irrêlbôl Dân’ an siamtir zôia.

Upahai khan Koiindang mihai nunchan le omdânhai khah ngûk takin an thîra. Zu zuarna an khapa, a siat irhlo hai, khomâk-sâmhai an khap ngita. Sakhua thil ngaitua no le Pathian inza no lam thu’nsîrhai khah deng an intheitirhaia. Sakramen fa nuam nohai an infâktirhaia, notizuar hai, Pathian hril insiat hai, dôithei hai, fe’n sualhai chu senpaih thei an nia. Takpuma irbelh en om loi an khapa, takpuma irbelh hrang le nupang sam enkol hrang dân ten khom dân an siama.

5. Calvin sinthôna inlâr ualhai : A sintho roiinpui tak chu ‘Institutes of Christian Religion’ ti lekhabu a irziak hi a ni. Hi lekhabu hih Protestant Koiindang thuiam irziak suakna lekhabu satak a nia, voih 25 an inson tâk a ni. Khan, hi vaih hi ni maka, lekhabu tam tak ar ziaka, a sermon khom 32,000 chung a tep thei a om. A kuang ata thu dong hrangin Europe ram hmun dang dang ata ama thu dong hrangin hong an om ngaia, hi mihai kuang khom hin lekhaton tam tak ar ziak sa.

Calvin hih lekha thiamthei a nia, irchûna hi a sân ar ngaisâng.

IRCHULAI - 29

JOHN CALVIN

A thutum : Presbyterian Koiindang indingsuaktu thurchi.

Tep hrang : Deut. 6:1-9; Heb. 13:7.

THUMAHRUAI

Avuana ei insîr hrang hih kum irza 16-na laia Koiindang hruaitu roiinpui le atûn ten khoma inhriat inlâr tak, John Calvin thu a ni. Ama hih Presbyterian Koiindang fe hrang lam irfûktirtu poimo tak a ni.

1. A zoro masa : Calvin hi France rama Noyon khuaa July 10, 1509-a khan a suaka. A pa hi mi irchong tak le sakhua mi tak a nia, a nu hih French mi, nu hmêl satak a nia; khannisian, vânduai takin, John Calvin nâipangte a ni laiin a thia. A pa hin a enkola, sakhua thil satakin ar chutira. Noyan khuaa lekha ar chu hnungin Paris University-ah Latin chong le Pathian Thu ar chua. M.A. a zoi hnungin a pa khan dân irchu hrangin a tîra. Vânduai takin a pa khom hi kum 1531-a khan a thia, a irchûna mâksanin Paris tiang a hong kêr tâk a ni.

2. Calvin nun ar thûl : John Calvin hih lekha thiam mi tak ni khom sian, Reng Jisua leh irtokna tak tak le sinthôna milung la nei ngai maka. Sûn khat chu Paris University-ah an hruaitupa, a rual satak Nicholas Cop-a inah a va chaia. Koiindang siam insa thurchi an insîra. Calvin khah hi thua hin a hmin zôt zôt tâka. Kum 1533 vêla khan a lei suakthar tâk a ni. Protestant thuiam khah ngûk takin ar chua, Cop-a leh khan an irkop zela. Protestant thuiam kha satakin an inthek indara. Khasika khan an ruaiin Paris ata khah an inhnotsuakhai tâk a ni. Paris ata an inhnotsuakhai hnunga hin hmun dang danga John Calvin khah a va'r vêla, Basil khua a lûta. Basil khuaa khan khom lekha irchu khah masan mah. Thu irziak tiang khom ar hmang ual nôk a ni.

3. Geneva khuaa Calvin a lût : Kum 1536 khan Italy le

Thuvârhai ei hmu hih Israelhai laia mi vârhai, Pathian ata an idong vârna lâkkhôm a ni. Thuvâr bua a tam ual chu Israel rêng vârhai, Solomona Thuvârhai tia târlang a ni. A thupui ual tak chu - 'Rengpa chi hi vârna bul a ni' (1:7). Vârna dik, nundân dik ei hmu theina hrangin Thuvârhai hi tepin irchu hrang a ni.

4. Thuhritlu : Thuhritlu bu hih mihriam dam sùng hringnun bulpui le nun omzia suina a ni. Hi bu-a hin Pathian chu itinrêng bulpui le hnâr le mongna a nih ti a hril. Pathian chitna kop loi le ompuina ni no'n chu mihriam hringnun le rammuala itinrêng hi ite omzia nei ngai mah ti a nin hriattir. Pathian chia, a thu zôm hranga irchutirna an langtir. Mihriam dam sùng hringnun omzia le a lungchukna irkip hmu theina hrang chu Pathian chitna le a thu zôm hi a nih ti hmu thei a ni.

5. Hlahai Hla : Hi hla hih thonthu anga pasal le nupang lungirhungna le irditna thu hmanga hla phua an ni. Hi hla hih irditna hla ni khom sian, Pathianin a mihai a lungthungzia a târinlang a ni. Pathian Thu thiamhaiin, hi hla hin Pathian le a mi Israelhai irlungthungna thu a hril niin an inhriat. Eini Thuthung Thara Koiindang khom hi Krista moi ei nia; Krista leh a Koiindanghai irlungthungna le irnâina thu irkôkin a hril. Hi hlaa hin Pathian le a mihai kêra lungthungna det tak om thu hrilna a ni.

6. Jeremia chap Hla : Kum 587 B.C-ah khan Babulon rêng Nebukadrezzara'n Jerusalem khopui le temple an siata; mi tam tak suaka (sala) a hruaihaia. Sala hruai tâk Judahai khan an khopui roiinpui siat tâk an sîna, an chapna hla a ni. Kha an chapna hlahai an irziak suak khah deipu Jeremia chap hla ei hong ti tâk a ni. Jerusalem khopui siatna irkhêl tak nikhua (champha) a hong phâk rikipin an tep ngai.

Chângvong : Thuv. 4:7 :

“Vârna vaih hi thupui taka ei nei hrang a ni. Ni thil nei murdi inchân zit khomin lân inhriat thiamna nei mai roh,”

Irdonna :

1. Hla le vârnahai hin i dôr mo a huap?

IRCHULAI - 6 DEIPUHAI

A thutum : A nanglam ang takin Pathianin sinthotu a koi ngai.

Tep hrang : Deut. 18:15-22; Jer. 7:21-23; Amos 5:1-27; Mal.3:6-12

THUMAHRUAI

Hebrai Bible-ah hlop hnina, ‘Nebi’im’ an ti kha Deipuhai tihna a ni. Deipuhai hi Pathian irthûla Thu inpuangsuaktu an ni.

Thuthung Luia hin deipu lekhabuhai 17 bu a om. Khahai khah a lekhabu sei dâna hmangin ‘Deipu lian’ le Deipu chîn’ tiin sen a ni.

A. Deipu lianhai chu minli (4) an ni:- Isaia, Jeremia, Ezekiela le Daniela hai an ni.

B. Deipu chînhai chu sômhleihni (12) an ni :- Hosea, Joela, Amosa, Obadia, Jona, Mika, Nahuma, Habakuka, Zefania, Hagaia, Zakaria le Malakia an ni.

A. Deipu Lianhai :- Deipu lianhai chu minli (4) an ni. An lekhabu a sei sika deipu lian ti an ni.

1. Isaia bu :- Deipu Isaia irhming omzia chu ‘Jehova chu saninzôkna’ tihna a ni. Kum zabi 8 B.C. vêla Jerusalem khuua deipu a ni. Isaia bu hih hlop lian tak tak inthumin seisâi a ni, hiang hin sen a ni - Isaia inkhatna (bung 1 - 39); Isaia inhnina (bung 40 - 55); Isaia inthumna (bung 56 - 66).

Isaia inkhatna (1-39)-a hin Isaia’n, Juda ram ta hranga ichiom chu mipuiin Pathian Thu zôm loa, sual lampui an fe zêl hi a nih ti thu a hril. Isaia inhnina (40-55) hi chu Babulon suaka intâng-hai fûina thu a ni. Isaia inthumna (56-66)-a hin chu Juda suaka intânghai Jerusalema kîr nôkhai kuanga Pathianin a chonginkung

tha khan, Worms khuua roirêlna (Diet) makunga an hruaia, dârkâr 24 sângin a thu sût hrangin an inthêma, a sût no’n chu a hringna hrangin ichi a om an tia; khannisian, ama khan, ‘Ki taksa le hringna inchân phâk hrang ni khom inlân, Pathian thudik hi masan thei no ning,” a ti a ni.

Luthera hin Bible hrilfiana bâka lekhabu le lekhaton roi-inpui tak tak ar ziaka, khahai khah Protestant Koiindang hong inding suakna le an ding zêl theina hranga nangtak tak an ni. Khanchu, mi huaisen, Pathian thudik pomtu, Koiindang siamin-satu roiinpu tak Martin Luthera chu a suakna khua Eisleben-ah kum 1546-a khan a thi tâk a ni. Avuan ni ten hin Luthera Koiindang hih rammual hmun dang danga Koiindang det takin a om a ni.

Chângvong : Efe. 2:8,9 :

Lungkhamna sika iamnaa saninhring nin ni; nangni itho suak ni maka, Pathian thilpêk a ni. Sintho sika ni mah; khano’nchu, mi’n songna an ti.

Irdonna :

1. Luthera khah a pa’n i irchu hrangin mo a inuam?
2. Luthera khah ithoa mo ochai sin a itho?
3. Roman Koiindang fedân dikloi laia Luthera’n a irngai thei

ochai insûngkua a ni (1:1). Reng Josia, Jehoiakina le Zedekia hai roirêl laia deipu a ni. Kum kha a sêl tâk a ni. Ochai, mâni bial inzin ngai loi, hlo chu lâk ngai, fâkinrûk uarhai, ochai sin pângai bâka sum hmûna hrang sin dang tam tak chel irkop hai, kros inthem le mi irthianghai ruchâr lâkkhoma, man neia mi hai inentirhai kha Luthera milung innatirtuhai an ni. Hi hai nêk khoma Luthera'n a irngai thei loi chu, 'Sual ngaidamna lekha' an iti, sum irfuangna hranga an izuar ngai kha a ni. Rom khuaa Petera Biak In siamna hrang le ochaihai hoiinhâina hranga khaanga lekha khah an zuara, 'Lekha'r chôktuhai khah an sual ngaidam zôi zel a nia, irlet nang mah, an poisa thâk irhâi khan an irtha kha an zalên zôi tâk a ni' tiin an insîra. Khaang zuartu Tetzela lenvâng kha chu Luthera hin a sate'n a ibei a ni.

3. Luthera'n siaminsatna sin a tho ta : Luthera khan sual ngaidamna lekha zuarhai, Koiindang fedân le pope sintho dân dik loihai khah siaminsa ngêt nanging an hraita, irdeipui (debate) a nuam tâka. Kha laia an itho ngai angin, Wittenberg biak In banga irsêlna hrang thu irziak (Thesis) 95 a siam irfûk khah October 31, 1517-a khan a târsuak tâka. Kha khah Latin chonga irziak a nia, German chongin ar hlet sa zôia, zoro sôtnote sûngin ram pumpuia an thek indarh tâka, German rama insîr inlum tak a ni ta, Luthera khan a thop tam tak a nei zôia, Wittenberg-ah a thoptuhai bâka Saxony bial rêng Frederick khah Luthera thoptu inlang ual le a santu tak a ni. Luthera khan a thu sût hrangin le a dikna insîr hrangin Pope le a rualhaiin an koia; khannisian, ama lak khan Bible ata a dikloina an lang thei no'n chu a thu sût tam ual maka. Khanchu, Pope khan Luthera lekhabu irziakhai khah hâl zit hrangin kum 1520 khan thupêk a siama, Luthera khah Thurin dikloi irchutirtu'n an inpuanga, a lekhabu irziak kha an hmu dôr an irkhoma, an hâl tâka. Ama khom khah January 3, 1521 khan Rom Koiindang ata an inhnotsuak tâk a ni.

4. Luthera'n a thi dênin thudik an tûk : Luthera kha Rom ata an inhnotsuak hnung khan mi'n that an tih ti sikin, reng

hrang thu le mipuihai an sual ata irlêta Pathian kuanga irpelût hrang thu an puang. Mipuihai sual sikin hremna tong an ta; khannisian, Pathianin a lungthungna dâi ngai loi sika Thuthung Thar a siam pe hrang thu an lang. Deipu Jeremia hi intakna le dengtheina kâra huaisen taka Pathian sin a tho ti a chuang.

3. Ezeziela bu :- Ezeziela irhming omzia chu 'Pathian hrâtna' tihna a ni. Kum BC 597-a khan Jehoiakim hai leh Babulon sala hruai an ni. Ezeziela chu ochai, Buzia nâipa a ni (1:3). Kum BC 593 vêla inlârna a hmu. A sintho sûng chu BC 593 - 571 a ni.

Hi bua hin deipu inlârna hmu le a thuhrihai lâkkhôm a ni. Inlârna chu Rengpa tâli rêngtoihmuna a`rphuta, Biak In thar, mipui thar, an rênga Pathian kuanga irthiang taka inhlan hrang thu a ni.

4. Daniela bu :- Daniela irhming omzia chu - "Pathian chu ki roirêltu mani, Pathian chu roi ni rêl petu," tihna a ni. Daniela bu hih Babulon sal intâng, ruatharte Daniela le a rualhai inthumin Babulon rama inthêmna le intakna an tong dân thu irziakna a ni. Dengintheina le intakna kâra khom Pathiana iamom an nizia an langtir.

B. Deipu Chînhai : Deipu chînhai hih an irhnua ual le an irnêp ual tihna ni maka, an lekhabu a bong ual sika deipu chînhai ti a ni. Deipu chînhai ei iti hih sômhleihni (12) an ni - Hosia, Joela, Amosa, Obadia, Jona, Mika, Nahuma, Habakuka, Zefania, Haggai, Zakaria le Malakia hai an ni. Inhriat a olsam theina hrangin hi deipuhai sintho hun irmîl dungzuiin irchu ei ti.

1. Assuria sorkâr hun laia deipuhai : Israel ram kôla nisua taka om sorkâr lian chu Assuria a ni. Reng inlal tak a`rhming Tiglath - Pilesera an nei. A kôla ramhai an hnea, Israel ram, Judai ram mi hai khom inhne an tuma, mipuihai khan a sân an chia. Kha laia deipuhai chu - Amosa, Hosea, Mika, Nahuma hai an ni.

a) Amosa :- Amosa hi Judai ram Tekoa khuaa mi a nia, deipu sin a thôna chu sak tiang Israel ram a ni. Amosa irhming omzia

Khasikin, Amosa'n -Israel mihai omdân chu Pathian nuam loi tak a nih a hrila, an omdân ata irlet hrangin a ngênna thu an puang.

b) Hosea : Hosea irhming omzia chu 'Saninzôkna' tihna a ni. Hosea hi Beeria nâpa a ni, Israel ram mi a ni. Israelhai chu Pathian ata iamom loiin Pathian danghai biakin Jehova Pathian chu an uiresana. Khan khomin, Pathianin a la lungthunghai mai ti a irziak a ni.

c) Mika : Mika irhming omzia chu 'Jehova angtu' mani, 'Pathian ang hih tu ma ni?' tihna a ni. Judai ram sênga sintho a ni. Israelhai chu dikna nei loia Pathian thu an zôm no'n chu, ram dang sorkâr ata tuangna tong an ti; soal ata an irletin chu saninzôk ni an tih ti thu inpuang a ni.

d) Nahuma : Nahuma irhming omzia chu "Irtharngamna mani, irtharngamtu" mani tihna a ni. Assuria-hai chu Israelhai chungga an soal sikin, an khopui Ninevi siat hrang thu a hril. A thutum chu Pathian chu phuba lâk ngai a ni ti a hril.

2. Babulon sorkâr zoroa deipuhai : Babulon sorkâr hi a hong hrât nôka, Aigupta an hnea, Babulon rêng chu Nebukadnezara a nia, Suria le Palistina ram khom a lâka; kum 587 BC-ah khan Jerusalem an siata, Juda mi tam tak sala a hruaia. Babulon sorkâr a hong lian laia deipu chînhai chu - Zefania, Habakuka le Obadia hai an ni.

a) Zefania : Zefania irhming omzia chu 'Jehova'n a thup irhmang' tihna a ni. Zefania bua hin Rengpa nikhua hong tung hrang thu le iamomhai chu irtharngamna an om theina hrang thu irziak a ni.

b) Habakuka : Habakuka irhming omzia chu - "Irpom, irkua" tihna a ni. Habakuka chu Judai rama deipu a ni. Hi bua hin Pathiana iamna inhnêng loia irngat mai hrang thu a hril. Mi fel chu iamnain hring a ti (1:13-17).

c) Obadia : Obadia irhming omzia chu - "Jehova biaktu / siahlo" tihna a ni. Edom-hai soalzia le an irsong thu a hrila. A thupui ual chu mi irsonghai Pathianin a hrem ngai.

SEN RUKNA

KOIINDANGA MI POIMOHAI

IRCHULAI - 28

MARTIN LUTHERA

A thutum : Koiindang siaminsattu roiinpui

Tep hrang : Gal. 2:15-21; Efe. 2:1-10.

THUMAHRUAI

Kum irza 16-na zoro laia Germany rama Koiindang siaminsattu, hruaitu roiinpui tak Martin Luther thurchi ei irchu hrang a ni.

1. Luther a zoro masa tiang : Martin Luther hih Germany rama Eisleben khuaa November 10, 1483 khan a suaka. A pa chu dâr laih suaktu a nia, a nu khom irvong infel le inrenna sip a ni. Luther a hi kum 1506-a khan Erfurt University ata M.A a passed a. A pa khan dân irchu hrangin a nuama, khannisian, phâivopui le rua'n a toka, michêk khomin a phal vânga, kha rengata khan Pathianin a hringna an zôk ti inhriatin Pathian sintho hrangin ochai hrangin ar pêka. Khanch, Erfurt khuaa Augustine pôla ochai irbuknaa a lûta, kum 1507-a khan ochai hrangin namindet a ni.

Erfurt le Wittenberg irchûna irsâng (University)-ah irchutirtua a changa, Wittenberg-a hin a dam sêngin a sin a ni. Kum 1512-ah Doctor of Theology niin Professor nina pêk a ni sa. Bible a irchutirna ata "Iam sika inzôkna' thuhai, inzôkna hranga Pathian Thu (Bible) a nanglamhai a hmu suaka, mihriam hi a felna sik ni loiin, Pathian inrenna sik ngotin inzôk a nih ti fel takin a hmua, hihai hih Koiindang siaminsatna sin a thônaa a thupui tak a ni. Luther a hin Bible bâka, Koiindang pahai laia mi Augustine thu irziakhai ar chua, irtha lama a nun kaihruaitu le changpuitu poimo tak a ni.

2. Luther a'n Roman Koiindang fe dân dik loizia a hmu

Chângvong : Mat. 23:27 :

“Nangni dân irchutirtuhai le Farisai vâirlethai! Thân lung innôt invâra, pên tianga sataka inlang; khannisian, a sùng tiang chu mithi ruhai le ruak porinchena tinrênga sip ang kha nin ni.

Irdonna :

1. Farisai laia mi fel mo an om?
2. Farisai-hai khan ithomo Jisua an dem?
3. Farisai-hai anga Jisua'n a ni dem loina hrangin itinmo ei nun ei ihmang hrang?

a) Jona : Jona irhming omzia chu “Vasu” tihna a ni. Jona hi Jentail khopui Nenevi (Assuria khopui) khuaa tîr a ni thu ei hmu. Jona bu hin a inlang tum tak chu Pathianin mi murdi a lungthunga, Israelhai saninzôk a nuam angin Jentailhai khom saninzôk a nuam ti thu a ni.

b) Joela : Joela irhming omzia chu “Jehova chu Pathian a ni” tihna a ni. Joela bua inlang chu Pathian thu an zôm no sikin khâihri le khokangin Israel ram a insiat a ni. An sual ata an irletin chu saturna tam tak dong an tih ti thu ei hmu.

c) Hagaia : Hagaia irhming omzia chu “Ki ruatharte mani, kût” mani tihna a ni. Hagaia hi Judahai sal an intâng zoia Judai rama sintho a ni. Hagaia tumna bulpui tak chu Pathian Biak In siam hranga mipui inhartir le inhriattir a ni.

d) Zakaria : Zakaria irhming omzia chu “Jehova'n an hriat mai,” tihna a ni. Hagai le Zakaria hih sin tho suam an ni. Hagai angin, Zakaria buin a tumna bulpui tak chu Pathian Biak In siam a ni. Pathian Biak In chu Pathian a om ti entîrna a ni. Temple an nei hih nam irpumkhatna bul le an nam inding suakna bul a ni sikin, Pathian Biak In sin zoi ngêt hranga thu irziak a ni.

e) Malakia : Malakia irhming omzia chu “Ki palai mani, Jehova palai” mani tihna a ni. Malakia buin a tum tak chu, irbôlna hrangin a`rthiang, demna kop loi, piang sa inhlan hrang (1:3) le sôma inkhat pêk ngei hranga mihai inphûtna a ni. Hi deipuhai hih Pathianin a nanglam ang takin sintho hrangin a koihai ngai. Atûnlai mihai khom Pathian sintho hrangin a ni koi mai a ni.

Chângvong :- Amos 5:24. Khannisianlân, roirêlna dik kha vadung angin luang sianlân, felna kha ivapui kang ngai loi angin luang ri se.

Irdonna :

1. Deipu chînhai kha i za man ni?

SEN HNINA**BIBLE : THUTHUNG THAR****IRCHULAI - 7****THUTHUNG THAR BU HONG SUAK DÂN**

A thutum : Bible hih Pathian Thu a ni.

Tep hrang: Joh. 1:1,14; 5:39f; II Tim. 3:16; Heb. 4:12f.

THUMAHRUAI

Thuthung Thar bu hih khô rengata ei nei manih ti nin hriat mo? Irvân ata irziak saia zuang tâk ma ni? nin ti thei. Khannisian, khaang kha ni maka, Jisua Krista inhriat infelhai le iamtuhaiin Irtha Irthiang mût khuma irziak a ni. An thu irziakhai khah Pathian Thu, Thu hring le taituan hringna thu a ni sikin, Koiindangin a vong insaa, Bible hrangin an thang suaka, Koiindang inkhômpuuin a nam indet a ni ta. Avuan hin khaang taka thil roinpui, Thuthung Thar bu hong suak dân ei irchu hrang a ni.

1. Iamtu masahai thu `rziak :- Paula le Tirkohai khah Thurchi Sa hriin an inzin ngaia, Koiindang an inding zêla. An Koiindang inding inthorna le infânahaiin, an intakna irkiangna hrangin lekha an thon ngai. Kha lekhatonhai khah Koiindang ta hrang khan a nang tak taka, an irpêk hlômin satakin an siah ngai a ni. Khaang lekhaton khah tam tak hmu hrang a tam a ni.

Jisua thu`nsîr le sinthohai khom khah a irchutirhaiin an insîr nôk maia, Koiindang a hong indinga khan irchutirhai khan enkol zoi ta mahaia. Irchutirna dik loi a suaka, Jisua thurchi dik loi tak tak insîr ngai an suak zêla. A dik tak khah irziak ngêta nei a lei nang tâk a ni. Khanchu, zoro sôt tak chongbâiin an insîr mai hnungin Mathaia, Marka, Luka le Johana`n an lei irziak ta a ni. Thuthung Thar bua hin hihai bâka hin iamtu masahai thu `rziak tam tak a la oma. Thurchi Sa bu dang danghai, Jisua irchutirhai sintho irziakna buhai, lekhaton le thuphuang bu dang tam tak a om a ni.

2. Pathian Thua pom hrang dôr en a lei nang ta :- Ei insîr

Dân hi a kip a kôiin zôm an tuma. Sôma inkhat pêk hai, bu nêk hranga kut irsûkhai hih a sân an ngaipoimo a ni. Jisua irchutirhai kut irsûk loiin bu an nêk an hmuhai, a sân an sêlhaia. Sabath nia buvûi an khiaka, an chip ti an inhriathaiin Sabath dân an insiat tiin an sêlhai a ni. Pi le pu thonthu khom a sân an irngaisânga, Pathian Thu leh ser indang ual mahai.

3. Farisai-hai le Jisua : Farisai chi dang dang an oma, senkhat chu fel tak tak khom an nia, senkhat rêk chu irsor vâirilet an ni sikin, an sintho sahai an song ngai. Hihai hih Jisua`n a demhai a ni. Farisai-hai Jisua`n a demna san sui ei ti.

i. Thu satak an irchutira, zôm mahai : Farisai-hai hin Dân an hril insa, Dânin a irchutir angin om hrangin mi dang an irchutirhaia; khannisian, anni khomin zui thei mahai. Dân 613 an irchutir ngai khah mihai ta hranga puakrik an isiam pehai a ni. Khaanga vâr taka thil an tho ngai sikin Jisua hin a dem a ni.

ii. Dân zôm hrang zôm loiin an om : Pathian kuang thilpêk a sân an uara. Thuthung Luia ei hmu dânin chu sôma inkhat hi, bu, uain, hriakhai pe ngai hrang a ni. Farisai-haiin chu anruah Pudina, Mohuri, Zira ata sôma inkhat an pêka. Khannisian, dân poimo ual felna, inrenna, iamomna hai ngaipoimo mahai. Kha khah Jisua`n sa ti maka, “Nangni hruaitu mitcho, thoivâi inhnota saringsei inlem ngaihai,” tiin a tihai a ni.

iii. Pên tiang felna an uar laiin sùng tiang felna an irsam : Farisai-haiin chu sakhua ser le sâng an zôm insa a. Mi mithmua pên tianghaia ngîrin chongchaina an nei ngaia. Bunghei khom an uar, bu an nghei zoro`n chu an hmêl indanglamtira, an sam an inthirtira, ngûi hmêl irputin mi`n ‘bu a nghei a ni hi,’ tihai sian ti an inuam a ni. Tholôm an tho khomin mi`n nin pâk ri sehai, tiin an inhlân zoro`n totorôt an tum ngai a ni. Mi hmu hrang vaih ngota sintho chu Jisua`n pom maka. Farisai-hai hih thân ang an ni. Pên tiang ena satak, a sùng

IRCHULAI - 27

FARISAI-HAI

A thutum : Pên tiang inlang thei satna nêkin sêng tiang nun irthiangna hih Pathian mithmua chu a sa ual.

Tep hrang : Mat. 23:23-24; 27-28; Lk. 7:36-39.

THUMAHRUAI

Voikhat chu pa inkhat hih rail-in (train) an zina. A fena lama khan gori satak hih irzakhatin an zuara. A dûr a enin chu a sân a sa a tia, ar chôk tâka. Khannisian, dêrkâr sôtnote'n a gori khah ar ngama. Sin hrangin an hongá, a sêng a enin chu a sênga thil kha, a sa zât lei ni ta maka, a sân ar sîra. Pên tiang sataka inlang, sêngrîl nun saloi tak a om thei a ni. Jisua sintho laiin khang mi khah Juda-hai laia an oma, Jisua'n a ngohai ngai a ni. I pôl mo an nih nin inhriathai mo? Farisai-hai an ni kha. Avuan hin anni thurchi ei insîr hrang a ni.

1. Farisai-hai thurchi : Farisai-hai hih Reng Jisua sintho laia Palestin rama pôl lian tak an nia. Sakhua hruaituhai an ni sikin an inlâr ok a ni. An irphutna hi fel taka inhriat ni maka. An irhming hih Hebrai chongbâi inkhat '*Perushim*' ti ata lâk a nia, 'A binga om' tihna a ni. Jisua suak mâna Grik-haiin Juda-hai an ophai laiin sakhua le rammual thil hih ar polh ti irngaiin rammual thil ata a binga omin pôl an inding tâk a ni.

Farisai-hai hih mi irchong le mi neinung tak ni mahai, mi vântâng an ni ual. Sum le puana mi'r chong ni nohai khom sian, sakhua tiang a bingin an om sikin mi'n an irngaisânghaia. Dân irchutirtu le hrilfiatuhai an nia, anni ngêt khom khan Dân khah a kip a kôia zôm an itum ngai a ni. Sadukai-hai kha chu Ochai irchia mi an ni sikin Jerusalem Temple-ah an om uala. Farisai-hai kha chu Synagog tiang an irhmang ual a ni.

2. Farisai-hai thuiam : Sadukai-hai leh an thuiam ir-ang mah. Farisai-haiin mithi thoinôkna le roirêlna an iama. Vântirtônhai, ramkhohri le irtha rammual an iam sa. Grik-hai le Persia mihai khomin hiang iam dân hih an inei a ni. Farisai-hai hi atûnlai an

Kum AD 140 vêla khan mi inkhat, Marcion irchutirna dik loi tak inthek indarh hi a oma. Ama hin Thurchi Sa Luka irziak le Paula lekhaton sômkhath vaih hi Pathian Thu hrangin pom hrang a ti tâka. Thurchi Sa Mathaia irziak, Marka, Johana le atûna Bible-ah ei ipom danghai hih Pathian thua pom maka. Hi sika hin Koiindang hruaituhai khan Pathian Thu pom inruk dôr nei innangin an inhriat tâk a ni.

3. Thuthung Thar bu inthang dân :- Thuthung Thar bu inkhop hrangin voikhat renga infel ni maka, zâm zâma Koiindangin a inthang khôm a ni.

Lekhabu milui tak Muratori-a vaia hmu, 'Muratorian Canon' an tia khan AD 200 mân tiang Rom Koiindang Bible-ah an lei ipom bu dang dang irziak suak a ni. Kha khan Hebrai, Jakoba, I & II, Peter ti no chu atûna Thuthung Thar buhai hih a`rkip zit a ni. Kum AD 200 mân tiang khan hi lekhaton minli ti no hi chu Bible-a hrangin Koiindang senkhatin chu an lei pom ta tihna a ni.

Alexandria khopuia Pathian Thu thiam tak le Koiindang hruaitu lutak, Athanasius-a khan AD 367 khan a biala Koiindang dang danghaiin Easter Sunday nia an tep hrang lekha a thona. A lekhatona khan atûna Thuthung Thar bu 27-hai hih Koiindangin Bible-a hrangin a pom a nih ti an fel ta. AD 397-a Carthage khuaa Koiindang inkhômpui khan atûna bu 27 ei ihmang hih Bible-a an ipom infel tâk a ni.

4. Thuthung Thar bu inthang suak dân :- Ei insîr tâk angin iamtu masahai thu`rziak tam tak om khomsian, Koiindangin chu bu 27 hih Bible-a an ipom a ni. Bible-a hmang inruk hrangin an irfuang le an inthang hih kum irza minli kâi dên a ni. Hi a hnuai mihai hmang hin Koiindangin Thuthung Thara inkhop hrang le inkhop loi hrang a inthang infel a ni.

(1) Apostol-hai irziak mo, an laia chang sa ngaihai irziak mo a ini hrang a ni. Thu`rziak satak khom ni sianlân, Jisua irchutir mit ngêta ama hnungzuituhai le thoinôk Jisua inlârna hmutu ngêtin an irziak a ni

3) Koiindang lian le intûnin Bible-a hrangin an pom kha pom mai inrukin an ibe a ni.

4) Thu`rziak thar bâk khah Bible-a inkhop hrangin inthang mahai.

Koiindang hin kuluk tak le irdîn takin hi lekhabu 27-hai hih Bible-a hrangin an inthang. Lekhabu dang satak tak om khomsian, hi Thuthung Thar lekhabu hih a iphâk loi a ni. Atûn chu Thuthung Thar bu inthang infel a ni tâk sikin, mi dangin thu sa tak irziakhai khomsian, Bible hrangin chu pom thei ni ta mah.

Chângvong : Heb. 4:12.

Pathian Thu chu a hringa, sin a tho theia, i ang dôra khandaiah hriam ngaih tak nêk khomin a ngaih uala, hringna le irtin irbunnahai, ru`rbun le irtinhai dênin a sunkhoi chit theia, lungrîla ngaituana le tumnahai hi an hriat thei zôi zelh ngai a ni.

Irdonna :

1. Thurchi Sa Luka irziak le Paula lekhaton sôm vaih Pathian Thu hranga pomtu khah tu ma ni?
2. Thuthung Thar bu 27 hih khô khuua Koiindang Inkhômpuia mo an namindet? I kuma mo?
3. Muratori-a lekhabua chuang loia lekhaton minlihai khah i

honghai kuang Thurchi Sa hril khah an ta hrangin an chum pehai a ni. Thurchi Sa hrilna hmun poimo tak a ni tâk a ni.

Chângvong : Lk. 4:16.

A seilianna Nazareth khuua a fea, Sabat ni`n chu a tho ngai lam angin Synagog-ah a fea, Pathian thu bu tep hrangin a ngîra.

Irdonna :

1. Synagog hi i tihna ma ni?
2. Synagog hih khô tiang inenin mo an sin ngai?

le pasal toi suam ngai mahai. Alexandria khuaa Synagog-a khan chu an fâk zongna angin toina an zêk a ni. Inkhômhai laia inphâr natna irvei an omin chu a bingin an intoitir ngai a ni.

Inkhômna khan hruaitu an om ngaia. Hruaitu khan, “Pathian kuanga lômthu insîr roi,” tiin a phuta, kha zoia khan hruaitu le mipuiin Deut. 6:4-9 le Num. 15:37-41 thu an ti irruala. Hi Bible irchânghai hih ‘Shema’ an tia, a sân an irngai inhlu ngai. Mosia lekhabu ata le deipuhai lekhabu ata an tepa. An Bible hih tianlai Hebrai chong miluia irziak a ni sikin inhre ta loi an tama; khasikin, Aramik chong a ni no le Grik chongin an hrilfiah nôk ngai. Kha khah thu’nsîrna’n an hmang zêl ngai. Thu’nsîr hi tho ngêt ual mahai. Khual mi, mi thar, thu’nsîr a omin chu thu an insîrtir ngai. Satvurna chongchaina hmangin inkhôm an bâng ngai. Synagog-ah Pathian biakna hih Kristianhaiin ei izui zêl a ni.

Synagog hih Judahai ta hrangin a sân a poimoa, an nam nun fe indikna a ni. Kho lian uala chu roirêlha hmunin an hmanga; kho chînhaia chu Sikul angin an hmanga. Nâipanghai lekha an irchutirna hmun a nia, chongchaina hmunin an hmang sa. Synagog hi mi’n rianghai enkolna hrang khomin an hmang ngai.

3. Kristianhai ta hrang khomin Synagog a poimo : Iamtu masa a tam ualhai kha chu Juda mi an nia; khasikin, Synagog-a hin an inkhôm ngai a ni. A phuta khan chu Juda sakhua le Kristianna hi thil dang daih ni maka; Kristianhai khan Nazareth Jisua kha an tûnga, Mesia a nih ti an poma, hitak hih a danglamna a ni. Iamtu masahai khah AD 85 mân khan chu Synagog-a hin an inkhôm sa ngai a ni; AD 85 ar zoi ata chu Juda-haiin iamtuhai deng an intheitirhaia, inkhôm an phalhai ta no sikin iamtuhai inkhôm mai khah an irfûk ta loi a ni.

Jisua khom Synagog-a hin an khôm ngaia, Pathian Thu a tepin an sîr ngaia; damloihai a indam ngai a ni. Luka 4:16-ah khan, “Pathiannia a tho dân pângaiin inkhômna inah a lûta, tep hrangin a ngîra,” ti thu ei hmua. Pathianni tinin Synagog-a hin a inkhôm ngai a ni.

IRCHULAI - 8 THURCHI SA BU

A thutum : Thurchi Sa buhai hih taituan hringna nin hmutirtu a ni.

Tep hrang : Lk. 1:1-4; Joh. 21:20-25.

THUMAHRUAI

Mikhualin nin khuaa tu in thurchi mo nang irdon ta sianlân, itinmo nin isâm hrang? kha in khah a dang dangin insîr nin ti na! Reng Jisua thurchi khom hih a la’n hriat nohaiin an inhriat theina hrangin irziak a ni. Mi inkhat thurchi ni khomsian, mi minli - Mathaia, Marka, Luka le Johana haiin an irziak a ni. Thurchi Sa buhai hih Jisua thurchi ei hmûna hnâr a ni sikin, ei ta hrangin a hlua, a vuan hin ei irchu hrang a ni.

1. Thurchi Sa Mathaia ziak :- Thuthung Thara lekhabu masa tak khah nin inhriat mo? Thurchi Sa Mathaia ziak a nih ti roi. Hi Thurchi Sa bu hih Antiokei khopuia AD 80 - 90 sûnga irziak ni a tih an iam. Antiokei hi Koiindang masahai hmunpui inkhat a nia, Kristian tam tak an om a ni. Mathaia hin Juda Kristianhai hranga hi Thurchi Sa bu hi a irziak a ni. Jisua kha an nghâkhmo tak taka, Mesia, Davida irchia mi a ni thu fel takin a târlang a ni.

Mathaia hin Jisua thurchi le a sintho dânhai khah fel taka irfûkkhômmin ar ziaka. Marka irziaka thu om murdi a om zit a ni. Marka irziak loi Luka irziak hi chu rammuala thuhrii roiinpui tak a nia, ama nêka roiinpui mi dangin insîr thei le iamom mah. Hi Thurchi Sa bu bung maton taka Jisua hi Imanuela, ‘Pathian ei kuang a om’ a nih ti ei hmua (Mt. 1:23) bung hek tiang rammual hek dênin Jisua ei kuanga om mai a tih ti thu ei hmu sa a ni (Mt. 28:20). Mathaia hin irziak inlang a itum tak thu nia inlang chu Jisua Krista hi zoro tina a mihai kuang a om mai ngai a nih tiin ei ti thei.

2. Thurchi Sa Marka irziak :- Thurchi Sa bu laia chu Marka irziak hih a bong taka, bung 16 vaih a om. Marka hi a bong tak

Rom khuaa Petera chong inhlettu a nia, Petera thi hnunga Thurchi Sa bu hi a`rziak a ni. Thurchi Sa Marka ziak hih Rom khopuia Kristianhai ta hranga irziak a ni. Jisua suak dânhai irziak loiin a sinthôna ata a irziak a ni. Khan, Jisua thu`nsîr tam tak irziak loi a nei a ni. Marka thu irziak murdihai hih Thurchi Sa bu danga a chuang sa. Marka hin Jisua sinthôna a târlang insaa, Pathian nâipa a nizia an lang infeltir a ni.

3. Thurchi Sa Luka irziak : Luka hih Jentail mi a nia, Thurchi Sa bâka hin tirtonhai sintho bu khom a`rziak sa. Thurchi Sa Luka ziak hih Jentail Kristianhai ta hranga irziak a nia, a thu`rziak tam taka Jentailhai poimona a hong inlanga. Mi sual le inrianghai khotângin irngaisâng loi thurchi a târlang. Thurchi Sa buhai laia nupang irhming irziak tam tak a ni. Jisua thurchi khom hih a suak mân ata irkip takin a`rziaka. Jisua irchihai suiin Pathiana a sui inlût a ni. Jisua sinthôna thurchi khom kuluk taka suiin an dônte`n a`rziaka. Jisua chongirkhek thu, ziaktu danghaiin an irziak loi, irngai nuamom tak tak a irziak a ni.

Luka hin khô rengata moh hi Thurchi Sa bu hi a irziak inhre mak meh. Mathaia`n Thurchi Sa a irziak lai vêla irziak ni le iam a om. AD 80 - 90 kâra irziak ni ngêt a ti.

4. Thurchi Sa Johana irziak : Thurchi Sa bu minli laia a hnungkhôn tak chu Thurchi Sa Johana irziak hi a ni. Thurchi Sa bu danghai leh en irkhî`n chu a thu irziak fe dân an danglam ti ei hmu thei. Hi Thurchi Sa bu hih Efesi khuaa iamtuhai ta hranga irziak niin an be a ni. Efesi khua hi Asia rama khopui lian tak a ni. Grik mihai khopui a nia, Johana hin Thurchi Sa bu danghai irziak hnunga Jisua sinthôna Irtha tiang a poimo dânhai a hong irziak nôk sikin, 'Irtha tiang Thurchi Sa bu' an ti ngai. AD 90 - 100 kâra irziak ni a tih ti iam a om.

Thurchi Sa bu minlihai hih irngai a hoi tak ti tep hranga irziak ni maka; taituan hringna ei chang theina hranga irziak a ni. Ei tep rikipin inza takin, milunga Pathian pôlpumin ei itep hrang a ni.

Chângvong : Joh. 20:31. Jisua kha Krista Pathian Nâipa a nih ti nin iam theina hrang le nin iam sika khan ama irhminga hringna nin nei theina hranga hihai hih irziak a ni.

IRCHULAI - 26

SYNAGOG

A thutum : Juda-hai le iamtu masahai hrangin Synagog hi a poimo.

Tep hrang : Lk. 4:14-22; Tir. 15:21.

THUMAHRUAI

Jisua zoro lai khan Sande Sikul ei iti ang hi la om maka. Khannisianlân, ei Biak In ang hin Jud-hai inkhômna ngai a oma. Khataka khan nâipanghai khomin Pathian Thu an tepa, Pathianni hin an inkhôm ngai a ni. Jisua khom khan a nâipang lai khan an inkhômna inah thil ar chu ngaia, a hong puihling hnunga khom an khôm mai ngai. An inkhômna khah Synagog an ti. Synagog thurchi hih ei irchu hrang a nia, ngûk takin lei irngai roi.

1. Synagog thurchi : Tianlai khan Babulon-haiin Jerusalem an doia. Mi tam tak an thata, Temple khom an insiat zita, mi tam tak suaka an hruaihai sa. Babulon suaka intâng Juda khan hmun khata Pathian biak an irzuk ngôi ngôia. Zoro an inei ang lam takin an irhmukhômna, an sakhua dân hai an irchua, an chongchai ngaia. Khanchu, inkhômna in det an nei tâka. Kha hmun khah 'Synagog' an ti.

Babulon suak ata an zôk hnunga khom Synagog khah a hong inlâr zêl tâka. Jisua sintho vêl lai khan Palestin ram, kho tina Synagog hi a om tâka. Khoa khom Juda mi puihling sôm omna khan chu Synagog hi inding thei a ni.

Synagog hi atûnlaia ei biak in sin anga irki minli neia sin a nia, enhoi takin an irvotir ngai. Hmun senkhata chu Kâmkeibak-nei dût hai, sehrât dût le irmupui mitha phar dût hai an siam ngai a ni. A kotbâi chu Jerusalem tiang an inentir ngai a ni. Synagog sinna hrang hmun hih khopui laia ni loiin, hmun irkenna le tuiipui kôlhai a ni ngai. Tâng irsângna hmuna khom an sin sa ngai.

2. Synagog-ah Pathian Biak dân : Synagog hi Juda-hai Pathian biak irrualna hmun a nia; hapta tin Pathiani tina hin

1. Zadoka hi tu ma ni?
2. Sadukai-hai Pathian Thu an ipom loihai kha i kha ma ni?
3. Sadukai-hai khan ithoa mo Jisua ennuam mahaia?
4. Sadukai-hai sa loina tak nia nin inhriat i mani?
5. Khô zoro ata mo Sadukai-hai thurchi inhriat hrang a iom ta loi?

=====

IRCHULAI - 9

TIRTONHAI SINTHO

A thutum : Jisua thupêk angin rammual tina Thurchi Sa hril indar a ni.

Tep hrang : Tir. 1:7-8; 6:7; 8:25; 28:30-31.

THUMAHRUAI

A dâi zoro'n mei mo nin uat ngai? Irtapa thing chok zât tuaa mei thoa chu a sân mei ar alh ngai a ni. Khaanga meichok khan chên chitin lân, itinmo om le nin tûng? Hmun tina mei ir-alh irthek a ta, ni kâng soi a tih ti roi. Thurchi Sa khom hi mei ir-alh angin a kâng a na. Jerusalem khopuia Thurchi Sa hring inkoltu irchutirhai raifân taka omkhôm khah Judahaiin dengitheitirin an irzûlhaia. Khannisian, mei ir-alh chên chit angin iamtuhai irthek indarh khan hmun tina Thurchi Sa mei an sêm ir-alh a ni. Kum sôtnote sêngin rammual pumpuia Thurchi Sa a indarh tâk a ni. Khaanga Thurchi Sa indarh dân khah tirtonhai sintho bua hin ei hmua, a vuan hin ei irchu hrang a ni.

1. A bu`rhming :- Hi lekhabu irhming hih 'Tirtonhai sintho' ti a nia. A bu`rhming hih a bu sênga thua hin hmu hrang om maka; inhnunga Koiindang hruaituhai iphua ni hrangin iam a om. Tirtonhai sinthôna thurchi irziakna bu tihna a ni.

A bu pumpuia hin Irtha Irthiang sintho an lang ual a ni. Khasikin, mi senkhatin chu, "Irtha Irthiang sintho bu" ti inlân irhme a tih an ti. Khan, hi lekhabu hih Irtha Irthiang hruai mai sênga sintho ngai tirtonhai sintho irziakna bu a ni.

2. A`rziaktu thurchi :- Tirtonhai sintho bu hih Luka irziak a nia. Luka hih Thurchi Sa irziaktuhai laia mi a nih ti khom ei irchu tâk kha. A thurchi hi a`rkipin inhre phâk ta mak mea. Paula lekhatona an lang dânin chu Luka hi doctor a nia, Paula rual satak a ni. Paula'n Thurchi Sa hril a fenahaia a zui ngaia, a dam no zoro khomin enkol ngai a ti. Luka hi Jentail mi a nia, Thuthung Thar irziaktuhai laia Jentail mi omsun a ni.

Irtha Irthianga sipin a thi ti a chuang. Insîr dân dang inkhata chu Thebes khuua Olive thinga hembe'n a martâr ti a ni. A thi dân hih a kho khom ni sian, a roiinpui ok a ni.

3. Tu hranga irziak mo? :- A buin a târlang angin hi lekhabu hih Theofila tep hranga irziak a ni. Theofila hi Rom sorkâr mi inlaltak a nih an iama. Koiindang hong inding phut kha a sân a fe hrâta, an pung hrât sa nôka. Rom sorkârin Koiindang khah imo a inih ti inhre loiin an buaitirhai lolina hrangin Luka hin hi Rom sorkâr mi lian tak kuanga Koiindang thurchi hi irkip takin a hong inding suak ata an darh zêl dân hih fel taka inhriattir a itum ni a ti.

4. Tirtonhai sintho bu tumna :- Thurchi Sa bua Luka hin Jisua Krista thurchi a le rziak tâka. Irvâna a fe hnunga Koiindang hong inding dân hai, Irtha Irthiang zuang tung thu hai, dengintheitirna le intakna kêra khom Tirtonhaiin huaisen taka Jisua thurchi an insîr ngai thu a rziaka. Jisua'n, "Jerusalem khuhaia, Juda le Samari ram kho tina, kôlkil dên khomin ki thu inhriattirhai ni nin ti," a iti khah an hlochuk dân a târlang a ni.

Luka hin Jisua thu'nkung ang ngeia Irtha Irthiang rammuala a zuang tung thu le Irtha Irthiang sintho irkhêl tak chu a târlang sa a ni. Tirtonhai chu Irtha Irthiang hruaina ang zêlin sintho an nizia târinlangin Irtha Irthiang an lei isip thuhai, Irtha Irthiang phal lolina hmuna, Thurchi Sa an insîr ngai loi thuhai fel takin a irziak a ni.

Luka hin Koiindang thurchi fel taka irsinsia khom a tum a ni. Jerusalem khopuia Koiindang lei inding dân hai, Antiokei le Kaisari khopuia Koiindang hong inding zêl dânhai an sîra; Samari ram le Palestina ram khêla Koiindang hong inding dân a nin hril a ni. Koiindangin sinthotu poimo a nei dânhai khom a rziak a ni. Tirtonhai sintho hih om ta no sianlân chu Koiindang thurchi ei inhriat thei lam khom hi tôm a ti.

5. A thu tângpui :- Tirtônhai sintho bua thu irziak hih Jerusalem khopuia an phuta, khataka khan Irtha Irthiang a zuang tunga,

an hmu no sikin an ipom loi a ni. Sadukai-hai hin chu itinrêng ta hrangalei inkung thuiam hi pom sa mahai. Mi tin hi an sintho ang takin an hringa, an nun om mai hrang dân khom hih an mâni innun dân angin a insîr a nih ti an iam.

3. Sadukai-hai le Jisua sinthôna : Sadukai-hai hih sakhua hruaitu nihai khom sian, Reng Jisua kha en nuam mahaia, Jisua khom khan na takin a halhai ngaia. Reng Jisua thu'nsîr le sinthôna khan an thuneina ar hnuai ti an inhriat sikin an ien nuam loi a ni. Chong irdon irkhêl tak tak, hmanghmunboi irdonin an om ngai. Voikhat chu Jisua kuanga hongin thoinôkna chungchâng an irdona. Jisua'n, "Mithi lai ata thoinôk hin dôngma ,pasal irnei ta mahaia, vâna vântirtônhai angin om ta an ti," tiin Pathian Thu an inhriat loizia a lei hrilhai a ni (Mk. 12:18-17). Jisua'n Temple ar thial infâi chum khan chu, Temple-ah an thuneina a irchupuihai hrangin la'n sâp an ti. Sadukai-hai hin thil thar pom hih nuam mahaia, an fe dân pângai fe hih an nuam tak a ni. Jisua sinthôna chu zoro thar, Pathian Ram zuang tungna a nia, an ngaidân ar pher hrai sikin Jisua hi an ien nuam loi a ni. Reng Jisua chela om thu le a chungchâng thu hrilnaa Sadukai-hai a sân an irrul a ni.

Sadukai-hai hih Koiindang masahai dengintheitu an ni sa. Tirkohai sintho bua Petera, Jakoba, Johana hai sinthônaa doitu lian tak chu Sadukai pôla mihai an ni. Sadukai-hai hi mi sual tak chu ni ual mahaia, sin sa khom tam tak tho ngêt an ti. Khan-nisianlân, an ngaidân a chîna, thil thar pom thei mahaia. Tianlai ngaidân milui chel ngitin thuneina chel an tuma, Jisua sinthôna Pathian ram zuang tung tâk hmu thei mahaia, an doia, a sôt an iom ta loi a ni. AD 70-ah Rom le Juda irdoi ata kha chu an thurchi inhre hrang a iom ta loi a ni. Rammual a danglam zêl angin ei nun a danglam zêla. Tho dân pângai ringota ei fe'n chu Sadukai-hai angin a sôt om loiin ei irhmang hrang a ni.

Chângvong : Tir. 23:8.

Sadukai-hai khan, "Thoinôkna zel om mah, Vântirtôn hai,

IRCHULAI - 25**SADUKAI-HAI**

A thutum : Jisua hnôltuhai kha an irhmang ngai.

Tep hrang : Mk. 12:18-27; Tir. 23:7-10.

THUMAHRUAI

Jisua zoro lai khan pôl inkhat, sinthothei tak hi an oma, vântirtôn omhai, thoinôkna thuhai hi iam mahaia. Kha mihai khah tuhai man nih nin inhriat mo? Sadukai-hai an ni. Nangni teh vântirtôn om hih nin iam mo? Vântirtôn om hih Bible-in a nin hrila, Jisua zuang suak hrang khom khan, vântirtôn inkhatin a zuang inhriattir a ni kha.

1. Sadukai-hai irphutna le an inlâr zêl dân : Sadukai-hai hi Jisua zoro laia sakhua pôl inkhat an nia, member nei intam mahaia; khannisian, thuneina cheltu an ni sikin, a sân an poimo a ni. Pôl anga an inding phutna chiah chu inhriat ni maka. Thuthung Lui zoro khan chu Sadukai-hai hih la om mahaia. An irhming hi chu Thuthung Lui Ochai inlâr tak, ‘Zadoka’ irhming irputa phua a ni. Jisua zoro lai khan chu Sadukai-hai hi Judahai laia pôl hrât tak le sinthothei tak an ni.

Juda-hai laia Sadukai-hai hih Juda roirêltuhai laia mi an nia, irchong irchunghôm an ni sikin, a sân sin an thotheia. Ochai inlalahai, insûngkua inzaom, sum le puan lama irchong tak tak an nia. An nun a sân an uksaka, thil thar kha la paih mahaia. Inlalna an chang mai theina hrangin anni laia mi irchonghai le mi theithiamhai milung chuk thei lam angin sin an tho ngai. Palestin ram sũa Rom mi poimohai lenvâng kha chu chong hoi takin an biakhai ngai a ni. Roirêlna tiang thuneina changtu an ni sikin, vântâng nuna khom thu an nei inthûk ok a ni.

2. Sadukai-hai thuiam : Sadukai-hai hih sakhua mi tak an nia. Roirêlna tiang irhmanghai khomsian, sakhua tiang hruaitu poimo an nia. Thuiam hih a sân an irngai inhlua, tianlaia an pi le puhai zoro laia an iamna vong inhring hrangtu niin an irngai.

indarha; khannisian, an omna hmun tina Thurchi Sa an darh zêl a ni. Tirton Paula le a sinthopuihaiin hmun dang danga Jentail mihai kuanga khom Thurchi Sa an insîr thu ei hmua. Tirtonhai sintho a bung hek taka khan Rom khopuia Thurchi Sa a tung thu ei hmu a ni. Tirtônhai sintho bu hih Jerusalem ata Rom khopui dêna Thurchi Sa hril indarh dân irziakna bu a ni. Intakna le dengitheitirna tam tak kêra, tirtônhaiin sin an thoa. Dengitheitirna khom kha Thurchi Sa hril indarhna hmangruah a lei ni lem ta. Jisua thupêk angin rammual tina Thurchi Sa kha an hrila, a hon darh irzat zêl a ni.

Chângvong :- Tir. 1:8

“Khannisianlân, Irtha Irthiang nin chung a zuang tung tika sinthotheina la nei nin ti; khanchu, Jerusalema, Judai le Samari ram pumpuihaia kôlkung dênin ki thu inhretuhai nin ini hrang a ni,” a tia.

Irdonna :

1. Tirtônhai sintho bu irziaktu hih tu ma ni?
2. Tu ta hranga irziak ma ni?
3. Bible-in ‘Tirtônhai’ tia a koihai khah tuhai man ni?

IRCHULAI - 10

PAULA LEKHATHONHAI

A thutum : Paula'n Koiindang a ngaisakzia inhriattir.

Tep hrang : Rom. 1:1-15; Gal. 6:11-13; II Pet. 3:14-16.

THUMAHRUAI

Lekhathon nin dong ta ngai mo? Lekhathon dong chu a rainfân ok ngai a ni. Atûnlai chu E-mail, Telephone, mobile phone hai hmangin ei chonga, ei thurchi ei irhriil theina tak a ni. Tianlai khan chu lekhathon vaih hin an thurchi an irhriil thei ngaia, a sân a poimo a ni. Iamtu masahai khan Koiindanghai leh an irhletna le an thurchi an irhriilna chu lekhathon hi an hmanga. Thuthung Thar bu 27 laia 21 hi chu lekhathon a nia, hi laia 13 chu Paula lekhathon a ni. Avuan hin Paula lekhathon thurchi ei irchu hrang a ni.

1. Paula khual inzinna lekhathon :- Paula hi Thurchi Sa hrilin an zin ngaia, kho dang danga Koiindang an ding zêla. A Koiindang indinghai chu masanin kho danga Thurchi Sa hrilin a fe a nang pe ngaia. A lei mâksan Koiindanghai khah irnghil thei ngai maka; thurchi an irhriil hlôma, Pathian Thu'n a infâhai mai a ni. Koiindangin intakna an nei khomin lekhathon hmangin a insîr infel pehai ngai a ni. Rom, I & II Korinth, Galatia I & II, Thesalonika hai hih khual an zin laia lekha a ithon a ni.

i. Rom :- Hi lekhathon hih Korinth khua a hro inhnung tak chuma AD 55, sâl laia irziak a ni. Paula hin Rom khopua hin Thurchi Sa hril a sân a`rzuka; khan-nisian, zoro irfûk nei thei maka. Fe ngêt a itum thu insîrin, sual thuhai, thiam inchangtirna thuhai, Irthaa hring chungchânghai, iamtu tho tum an hriattira. Rom lekhathon sikin mi tam takin Pathian inzôkna an chang phâk sa.

ii. I & II Korinth :- Korinth khuaa hin Paula'n Thurchi Sa hrilin Koiindang an dinga. Koiindangin intakna a

Irdonna :

1. Ochaihai khah tuhai mo an ini kha?
2. Israelhai le an kôlvêl namhai khan Ochai hi itinmo an koi ngai?
3. Arona pa irhming kha itinmani kha?
4. Thuthung Luia Ochaihai sintho tak kha i mani?
5. Bero hi itho sika mo sualam mi vârhai khan nâisen

inlaltakin chu Irngeina nikhuaa soal irbôlna inhlanin hmun irthiang taka a lût ngai.

2. Hla hruai le Temple enkol : Ochaihai chu Temple-ah Pathian

biak inkhôma hla hruaitu le irhâihoi tumtuhai an nia, mikot nghâktu le inkhômna thil nang murdi enkoltu an ni. Temple a siata, sinsiam a nang khoma Ochaihai hi a cholôktu an ni.

3. Temple-a Ochai sinthôna danghai : Ochai sinthôna chu Tem-

ple leh a irzom ngêt a ni. Temple tholôm, sum le puanhai an buai-puia. Sakhua leh irkai nam thil murdi an kuta om a ni. Solomona Temple-a khan Ochai inlaltakin **Urim le Thumin**, a songkol rôpa irbel a neia. Hi hih tasâna an ihmang ngai a ni. Jubilee kuma totorôt, kêlchal irkia siam khah Ochaiin a tum ngai. Sakhua thila an nim le irthiangna vongtu an ni sa.

4. Temple khêla Ochaihai sinthôna : Ochai sinthôna dang poimo

tak chu thubuai rêl infel hi a ni. I ang buaina khom ni sianlân, panin an thubuai khah a lei rêl infel ngai a ni.

3. Jisua Krista ei Ochai inlaltak kha : Jisua Krista hi Ochai inlaltak, Pathian le mihriam kâra palai sinthotu a nia. Bethlehem-ah a zuang suak khan sualam mi vârhai khan chubai mûkna'n rângachak, bero le murra an hong pêka. Bero khah Ochaihaiin Temple-ah an ihâl ngai a ni. Nâisen Jisua khan Ochai sin a la itho hrang a nih ti an entîra. Pathian le mihriamhai irngeina hranga ama thisen ngêt kha, Kros-a khan a suaka, a thisen sikin ei soal murdi an fâi zita. Thuthung Luia Ochaihaiin soal irbôlna'n a zîng tin ran thisena irbôlna nêka sa ual Jisua Krista thisen hlua irtan ei ni. Jisua Krista ei Ochai inlaltak khan Pa Pathian kuanga a ni

an hong intunga. An intaknahai irkiangtirna hrangin I Korinth hih AD 54 - 55 vêla Efesi khua ata a ithon a ni. A lekhaton khan Korinth mihai a siam insa ti Tita kuang ata khan an hriata. Paula kha a sân a lôma, lômthu insîrna'n Korinth thon hnina hih a va ithon a ni. II Korinth hi Makedonia ata AD 55 vêla a irziak a ni.

iii. Galatia :- Thurchi Sa hrila an zin voihnina khan Galatia ram hih Paula'n a hroa. An zin voithumna khom khan Galatia le Furgia rama iamtuhai an inhrât thu ei hmu sa (Tir. 18:23). Paula hin iamna sika inrenna inzôk thu Galatia mihai kuang hin a hril ngaia. Khannisian, mi senkhat Galatia rama lei hongin Juda dân zôm hrang hai, sertan hrangin an tia. Paula leh a Thurchi Sa hril ngai khah an insiata. Khahai khâlna hrang khan hi lekhaton hih AD 55 vêla Efesi mani, Makedonia mani ata a irziak a ni.

iv. I & II Thess : Paula khah an zin suak chum hnina khan Thessa-lonika khua hin hapta thum vêl a châma. Dengintheitirna a hong tung sikin a suaksana. Thesalonika khuaa iamtuhai hin Reng Jisua zuang nôkna thua hin intakna tam tak an tong a ni. Krista kha zuang zelh hranga an sabei laiin an kâra iamtu mi senkhat an lei thi maia. Krista a zuang tika imo an dinghmun a ini hrang inhriat an nuama.Khan, Jisua Krista a zuang inrang hrangin teh itinmo an lei irrêlbôl hrang? Sintho loiin an lei inghâk mai hrang mo a ini hrang?

2. Paula Lung in intâng laia lekhatonhai :- Paula hi a zoro a hek tiang AD 58 le 63 kâra khan lung inah an tânga. Kaisaria an tâng phota, hi hnunga Rom lung inah an tâng nôka. Hi sùng hin Efesi, Filipi, Kolosa le Filimona hai hih a irziak a ni.

(1) Efesi :- Efesi khua hih Asia Minor-a khopui lian le a poimo tak a nia. Hi khuaa hin an zin chum hninaa khan kum ringa a châm a ni. Efesi lekhaton hi chongbâi thum tak hmanga irziak a nia, 'Paula lekhaton rêngnu' tiin an ti ngai a ni. Inzôkna hi

irzomna an sîr uar a ni. Paula a zoro hek tianga, lung inah an tâng -laia irziak a nia, Kaisari mani, Rom mani ti inhriat infel ni mah.

(2) Filippi :- Hi lekhaton khom hih Paula'n lung inah a om laia irziak a ni. Filippi Koiindang hin Paula hi an irngai innat ok ngaia, thilpêkhai an thona, a lôm hrai sikin lômthu insîrin Paula'n hi lekhaton hi a irziak a ni. Mi tam ualin chu Rom lung in ata hi lekha hih a thon ni a tih an iam. A thon zoro hi AD 59-61 kêra ni a ti.

3. Kolosa :- Kolosa hi Paula'n a hro ti thu inhriat ni maka; khasikin, hi khuua Koiindang khom hih Paula inding a nih ti an tak; khannisian, Paula hin a`rngai innat dên a ni. Irchutirna saloi tak Kolosa Koiindanga hin a lûta, kha irchutirna khan iamtuhai khah fâk le nêk thua, kût zoro thu haia, Sabath ser dân thua an sêlhai ngaia. Taksa manêp hrang, vântirtôn biak hrang, tiin an irchutir a ni. Kha irchutirna dik loi ata Koiindang a zôk theina hrangin Krista le a sintho poimozia Paula hin irziakin a va ithon a ni. Hi lekhaton khom hih Rom lung in ata AD 59-61 vêla thon ni a ti.

4. Filimona :- Hi lekhaton hi chu mimal kuanga thon a nia. Mimal thil poimo tak insîrna a nia, a bonga, bung khat vaih a ni. Filimona hin suak a neia, a`rhming chu Onesima a ni. Onesima hi a pu kuanga ata a rotpata, lung inah Paula leh an irtoka, Krista Thurchi Sa a lei iam sa tâk a ni. A pu kuanga khan hrem loia lei pom nôk hrangin hi lekhaton hmang hin a ngêna. Onesima hi fel takin a om nôk zêla, Efesi khuua Koiindang lu tak, Bishop a lei ni tâk a ni. Kolosa irziak lai vêla irziak ni a ti.

3. Koiindang enkolna lekhaton :- I & II Timothe le Tita hai hih mimal kuanga thon ni khom sianlân, Koiindang enkolna le irkaihruaina thucha a om sikin, 'Koiindang enkolna lekhaton' tia lei ti ngai a ni.

(i) I & II Timothea : Timothea pa hi Jentail mi a nia, a nu

IRCHULAI - 24

OCHAIHAI

A thutum : Jisua hi ei Ochai inlaltak a ni.

Tep hrang : Gen. 29:34; Exo. 6:16-18; Heb. 9:11-14.

THUMAHRUAI

Avuan hin Ochaihai thurchi ei insîr hrang a nia. Ochaihai hih sakhua hruaituhai an nia, Deipuhai hih huaisen taka Pathian thu hril ngai an ni. Khan, renghai chu ram roirêlna cheltuhai an ni.

1. Ochai omzia le a nun : Tianlaia mihaiin chu Pathian hih mânia irbepui theiin irngai mahaia, Ochai ata kêng an irbiakpui ngai a ni. Khasikin, nam tinin sakhua ser le sâng hrangtu bîk an nei chita. Khaanga, sakhua ser le sâng hrangtu khah "Ochai" an ni. Israel le a kôlvêl namhai khan an ochai chu "Kohen" tiin an koi ngaia. Ochai kha Pathian le mihriam kêra palai an ni sa.

Pathian Irthiang sinthotu a ni sikin, ochaihai khah an irthiang a nanga. An insûngkua irnâi tak a ni no'n chu mithi irvûi fe khom a irthiang loi a ni. Ochai inlaltak lenvângin chu mithi ruak a tôn irthiang maka, beidong anga om khom phal ni mah. Đôngma khom meithâi mo, mi imâk mo, nupang irhming siat mo, irzuar ngai khom a nei irthiang ma, ar chipui laia đôngmate irthiang ngêt ainei hrang a ni.

2. Ochai sintho fe zêl dân : Israelhai laia khan Levia irchihai vaih Ochai an ni theia. Levia chu Jakoba nâi 12 laia a upa dôn ata a tupa inthumna a nia. Khannisian, Amrama nâipa Arona hi Ochai hrangin bei a nia. Arona irchihai khah Ochai an ni zêl tâk a ni. Levia irchi ni sa; khannisian, Arona irchi ni loi khom an om sa. Khahai kha chu Ochai changpuitu hranga hmang an ni.

3. Ochai sinthôna tângpui : Thuthung Lui zoro ata khah Ochaihai hih sinthotu poimo tak an nia. An sinthôna tângpui chu hiang hin a ni :

Irdonna :

1. Sanhedrin member kha (Ochai inlal tak kop loiin) i dôr ma ni?
2. Sanhedrin-hai khah kho hmuna mo an irhmukhôm ngai?
3. Sanhedrin roirêlna hruaitu tak kha tu ma ni?

Timothea hi i zoroa irziak ma nih inhre phâk ni mah.

(ii) Tita : Tita kuanga lekhathon hi bongte ni khomsian, lekhathon poimo tak le kâmnang tak a nia. Tita hi Jentail Kristian a nia. Paula sinthopui irnâipui takhai laia mi a nia. Kret chômbunga Paula hin Thurchi Sa hrilin a nang ang zêla Koiindang enkolna sin a thoa, Koiindang hruaitu khom be hrangin a isiah a ni. Tita khom hih i zoro le khô hmun ata irziak manih ti inhre thei ta mak meh.

Chângvong : II Pet. 3:15-16.

Irdonna :

1. Thuthung Thar bu pumpuia hin lekhathon i dôr mo a om?
2. Paula lekhathon i dôr mo a om kha?
3. Paula lekhathon hi hlop i dôrin mo an sen?
4. Khual inzin laia Paula lekhathonhai khah kho kho ma ni?
5. Lung inah an tâng laia Paula lekhathon irziakhai khah sâm

IRCHULAI - 11

LEKHATHON DANGHAI

A thutum : Iamtu masahai laia Pathian Thu thiam le Koiindang lungthungtu tam tak an om.

Tep hrang : Heb. 12:1-13; Jak. 2:14-18; I Pet. 2:18-25; I Joh. 1:1-4; Jud. 1-25.

THUMAHRUAI

Thuthung Thar lekhatonhai hih Paula le Koiindang hruaitu dang ringahai irziak a nia, irngaihoi tak tak a ni. Paula irziak ni loi, lekhaton dang kiriat Thuthung Thara ei hmuhai hih mimal bîk mani Koiindang bîk tep hranga irziak ni maka, mi murdi huapa irziak a ni sikin, ‘Huap irza lekhaton’ tiin an ti ngai. Kha lekhaton avuana ei irchu hrang chu Hebrai, Jakoba, I & II Petera, I, II & III Johana le Juda hai hi a ni.

1. Hebrai : Hebrai lekhatona hin irziaktu irhming târlang ni maka, Juda Kristian, Hebrai chong hmanghai ta hranga irziak a ni. Iamtu masahai khan dengintheitirna intak tak an tuang ngaia. An laia mi tam takhaiin iamtuhai laia inkhôm mâksanin Judahai Pathian biaknaa an irlat nôka. Senkhat Irtha Irthiang thilpêk lei chang tâk kîr nôk khom an om sa. Sual doina lama thisen suak raka chang ngam loiin hnung tiang an kîr lem tâka. Hi dengintheitirna hnuaia omhai ta hranga inthor inhrâtna hrangin hi lekhaton hi irziak a ni.

Judahai sakhua nêkin Kristianna hih an chung uala. Jisua Krista kha Pathian Nâipa a ni sikin, Judahai deipu nêkin a`rsâng uala, vântirtôn nêk khomin a dinghmun a`rsânga. Judahaiin an ngaisâng ngôi ngôi, mihriam le Pathian kâra palai roiinpui tak, Mosia nêkin Jisua Krista kha an chung uala. Khaang dênin Krista kha Ochai inlaltak nêk khomin a`rsâng uala. Judahai irbôlna le thilpêk ngai nêkin a hlu ual. Jisua Krista thisena irbôlna khan sual murdi an fâitira, Thuthung Thar sinthotua a ni isiam a ni. Khaang tak khah ei iamna lungphûm a ni sikin rot loi le ngam taka Krista tuangna irkoppui sa hranga inthorna a ni.

Sanhedrin member-hai hih Jerusalem temple tual ‘Lishkath-hag-Gazith’ an tihna hmuna hin roi an rêl ngaia. Roi an rêl lai hin irkualin (semi - circle)-in an toi ngai; an mân tiang khan Lekha’rziaktuhai an toia, an pêna khan Juda mi thiam rual an toi sa ngai. An roirêlna thu suak khah thiam inchangtirna tianga a ni`n chu an rêl nî khan an inpuang zôi ngaia; thiam inchangtir loina tiang a ni`n chu nangtûka an inpuang ngai. Thiam inchangtirna lama thurêl a ni`n chu member tam tak an om no khomin thutûkna an siam theia, thiam inchangtir nona tianga rêl hrang a ni`n chu member murdi hmun thuma zêka hmun khat chu an iom ngêt hrang a ni.

3. Jisua le tirtônhai Sanhedrin makunga an ngîr : Jisua chungchâng rêltuhai khah Sanhedrin hi a ni. Jisua an chel laia Ochai inlal tak chu Kaiafa a nia. Gethsemani irhuana an chela khan Kaiafa inah Jisua an hruaia, a zân a zânin a chungthu an rêl zôi zel a ni. Ochai inlalahi le roirêltuhai khan Jisua siatna an zonga, hmu thei mahai. A tôp tiang Pathian insîr insiat an intuma. Rom ramoptu Pilata kuanga khitin an ipêk tâk a ni.

Petera le Johana khom hih ‘Deipu dol’ tiin Sanhedrin-hai hin an chela, an chungthu an irêl a ni. Stefana khom hih Sanhedrin-hai ngêt hin Pathian an sîr insiat an ti sikin thiamloi an inchangtira, an idêng that a ni. Paula khom Mosia dân an siat tiin a chungthu an rêl sa.

Sanhedrin zoro lai hin thuneina irsâng tak an neia. Khanisian, mi felhai khah thiamno inchangtirin roi an rêl ngai sikin a inding sôt loi a ni. AD 70-ah Judahai khah Rom chungha khan an ninginmurin an buaia, irdoi insuakin Jerusalem insiat a nia, Sanhedrin roirêlna khom a hong itôp tâk a ni. Hi zoia hin Rabbi-hai kaihruaina`n roirêlna khôl thar ‘Beth Din’ ti a hong suak nôk ta a ni. Roirêlna fel le sataka fepui hih Pathian lôm lam a ni.

Chângvong : Num. 11:16 :

SEN RINGANA**JUDAHAI SAKHUA HMUN POIMOHAI LE
SAKHUA TIANGA ULIANHAI****IRCHULAI - 23****SANHEDRIN**

A thutum: Roirêlna dik le fel hi Pathian lôm lam a ni.

Tep hrang : Num. 11:23-24; II Chro. 19:8; Mat. 26:57;
Tir. 4:1-3.

THUMAHRUAI

Rammuala nam dang dang le ram hrang hranghai hin roirêlna pôl an nei zita. India rama khom roirêlna irsâng tak ei neia, Supreme Court ei ti hih a ni. Bible-ah khom roirêlta pôl ei hmua. Jisua zoro laia roirêlna irsâng tak chu Sanhedrin a nia, hi hih avuana ei irchu hrang chu a ni.

1. Sanhedrin hong suak dân : Israelhai laia roirêlna fel tak a om theina hrangin Pathianin Mosia kuanga khan upa le hruaitu 70 hai hruaikhôma, a biakna puan inah ngîrpui hrangin a tia. Judahaiin hi hih Sanhedrin irphut niin an insîr. Thuthung Lui rengata khah hiang roirêlna hih a om tâk angin an insîr a ni. Jehosaphata khomin Jerusalem-ah roirêl hrang le thubuai rêl infel hrangin Levia hai le ochaihai, Israel insûngkua pahai a phunhaia. Khannisianlân, Sanhedrin pôl hong suak irphutna chiah chu inhriat ni mah. Thuthung Thara chu ‘Sanhedrin’ ti irhming hih a sân an lâr. Sanhedrin ti chu ‘Toikhôm’ tihna a nia, roirêl hranga toikhôm tihna a ni.

2. Sanhedrin pôl roirêl dân : Sanhedrin hih Judahai roirêlna irsâng tak a nia. Member 70 an oma, Ochai inlaltak khah a hruaitu tak a nia. Ochai inlaltak tep sa’ n 71 an ini ngai a ni. Member-hai hi a tângpuiin Levia irchia Ochaihai, Sadukai-hai, Lekha’ rziaktu le mi irchong ualhai an ni ngai. Heroda inlal lai khan Farisai-hai khah an dithai bîk sikin, Farisai mi khom khah Sanhedrin member

thoinôk hnunga khan chu a sân an lâr ta. A`rhming hi voisôm vêl hi Bible-a hin an langa. Jerusalem Koiindang hruaitu poimo takhai laia mi niin Jerusalem inkhômpuia khan hruaitu tak nitna a chang phâk a ni.

Jakoba lekhathon hih hmun dang danga Juda Kristianhai hranga irziak a nia. Hi lekhathon a hin irchâng 108 vêl a oma, hi laia irchâng 60 vêl chu thil sa thoa irpêk hrangin iamtuhai inthorna a ni. Paula khan iamna sika inrena inzôk ei nih thu a uara. Jakoba hin iamtu nuna sintho poimozia a hong uara. Jakoba hin iamtu irti ngot ni loiin sintho hmu hrang a ni. “Iamna kha sinthôna om loiin a omin chu a thi a ni,” tiin a irchutir a ni.

3. I & II Petera : Petera lekhathon inkhatna hi dengitheitirna sika ram dang danga Kristian indarhai hranga irziak a ni. Kha mihai khah Petera hin masan loa, Krista tuangna enton hrangin a inthor a ni. “Krista khom khan nangni a tuang pe sikin hianga tho hranga koi nin ni,” a tia.

Lekhathon inhninaa hin chu irchutirna dik loiin Koiindang insiat a tum thu ei hmua. Irchutirtu dik loi an hong suaka, Koiindanga iamna danghai an lûtpuia, Krista zuang nôkna thuiam khom iam mahaia. Khaanga irchutirna murdi ata ngîrindet hrangin le tuangdiar taka om hrangin Petera’ n iamtuhai a inthor a ni.

4. I, II & III Johana : Johana lekhathon inkhatnaa ziaktu irhming le lei tep hrangtu irhming târinlang maka, chubai mûkna thu khom chuang sa mah. Lekhathon inhnina le inthumna hi a`rziaktu hin ‘Upa’ a irti a ni. Mi tam takin chu Thurchi Sa bu minlia irziaktu Johana irziak niin an ibe a ni.

Johana lekhathon inkhatna irziakna san tak chu, ‘Doceticism’ an iti doina a ni. Jisua hi mihriam tak tak ni loiin mihriam ang vaih a ni. Pathian Nâipa khom ni maka, Mesia khom ni ual mah tiin an irchutir ngaia. Kha khan Koiindang an buaia. Hi buaina sikin, Johana hin Jisua hih Pathian Nâipa a ni, mihriam tak tak, ei hmua ei itôn thei, taksa neiin ei laia lei om a nih tiin a irziak a ni. Jisua Krista thisen sikin ei soal murdi a nir sûk infâia; iamtuhai chu lungthung irhlôm hrang a nih thuhai a irziak a ni.

Johana lekhaton inhnina hih nupang sa leh inthanga tep hranga

irziak a ni. Thutak kha iamtuhai kuang a om maia, lungthung irhlôm mai hranga inthorin irchutirna dik loi, Krista doi ngaitu hlêmna ata irdîn hrangin a be sa. Lekhaton inthumna hi chu Gaia kuanga thon a ni. Gaia, Koiindanghai hruaitu sa inpâkna le inthorna hranga irziak a ni. Diptrepha, Koiindanghai laia irsâng nuam tak khan buaina a siam ngai sikin an inhnotsuaka, kha sika khan buai loa, huaisen taka sintho mai hranga inthorna a ni.

5. Juda : Juda lekhaton hi Thuthung Thara lekhaton laia inhnung tak a nia. Juda hi ‘Jakoba urêngpa’ a`rtia, Jisua urêng-hai laia mi ni a ti. Jisua dam lai khan chu Jisua iam maka (Joh. 7:5); khannisian, a thoinôk hnunga khan chu a iam tâk ni a ti. Hi lekhaton hin iamtu masahai inhriat inlâr a hlo ok a ni.

Juda hin Koiindang irchutirna dik loi, Gnostic-hai irchutirna doina hranga irziak a nia. Iamtu masahai itho ngai, ‘Lungthungna hruai’ Koiindanga thuneina an irchua, Pathian an insîrinsiat ngai. Hihai ata irdîn hrangin iamtuhai an thor a ni.

Thuthung Thara lekhaton murdihai chu ei lei irchu zoi tâka. A rêngin 21 a nia, mi dang dang kirukin an irziak a ni. Koiindang hruaitu le lungthungtuhai thu irziak hih ei ta hrang khomin a poimo tak tak a ni.

Chângvong : I Joh. 5:13.

Kumtuang hringna nin nei ti nin inhriat theina hrangin nangni Pathian Nâipa irhming iamtuhai kuang hi thu hih ki irziak a ni.

Irdonna :

1. Thuthung Thara hin Paula lekhaton ni loi, lekhaton dang i dôr mo a om?
2. Kha lekhatonhai khah i sika ‘huap irzat lekhaton’ tia ti ma

chu ni a ta. Khasikin, Jisua indamna tûngin a insûng mihaiin an ihruai a ni. Kapernaum-ah Jisua thu`nsîr irngaia hong ramirhli iman khan Jisua thu an hriatin chu a char a dong tâka. Jisua kôla khan ramirhli khah om thei ta maka, chiin a khêksuak tâka. Pathian Nâipa, mi Irthiang, Itinrêngthothei a nizia hih ramirhli khom hin an hriata, a ingam loi a ni. Khaanga chia a om lai tak khan Jisua`n, “Dâihrekin lân, a sûng ata hong suak roh,” a ti tâka (Mk. 1:25). Ramirhli ta hrangin suak nona lam reng om ta mah sikin a isuak zôi zelh a ni. Kha thil lei hmuhai khan, an thil hmu khah a`rkhêl ti loi zelh om mahai. Jisua sintho irkhêl a inlang felna a ni ta.

3. Jisua hrangin thil intak om mah : Reng Jisua sintho dân ei enin chu a ta hrangin ite thil intak om mah. Hi zoroa ramirhli inhnotsuak khom hih Jisua ta hrangin chu thil intak loi tak a ni. Hal insi khom nang maka, kut inlek khom nang pe ual mah. Thu khan an hnêa a kôla ngîr khom a ingam loi a ni.

Avuan ten hin Setana le a pâlhai hih Jisua ke bula an irhniam tâk a ni. Jisua iamtuhai chu ramirhli inbuai phâk ni ta mak mea, a sân an ni chi lem tâk a ni. Khasikin, einia om Jisua Krista hih ei isong tak a nia, ei hrâtna tak hrangin ei hmang photin chu Setana sintho sual inbuai thei ei ni ta loi a ni.

Chângvong : Mk. 1:25,26 : Jisua`n a hala, “Dâihrekin lân, a sûng ata hong suak roh,” a tia. Khan, ramirhli khan deng an theitir bita, inring taka khêkin a sûng ata kha a hong suak tâka.

Irdonna :

1. Synagog hih i ma ni? Itinmo an hmang ngai?
2. Ramirhli hi Jisua`n inhne ta no sianlân, imo a poina a ini

IRCHULAI - 22

RAMHUAI MAN INDAM THU

A thutum : Ramhuaihai chung a Jisua'n thu a nei.
Tep hrang : Mk. 1:21-28

THUMAHRUAI

Eini tâng mihai hih ei pi le puhai ata thu ichiom insîra irsi irhlôm ngai ei nia. Omdân hong changkâng thiaiin irsîr hlômhài hi chu atûnhài hin chu om bâk ta maka. Tianlai khan chu upa ualhaiin chu nâipang inthâina'n ramirhli le ichiom danghai in-sîrpuihaiin an thâi an indôptirhai ngai a ni.

Tianlai khan chu ei rama hin ramirhli an om le om loi fel taka insîr le hmu om ual maka. Mi tam takin chu irtha saloi ramirhli hih an om ngêt tiin an insîr. Kha ramirhli khah mihriamin a milung inchuk a nang, an milung a chuk no'n chu an nin natir thei a nih an tia; khasikin, chi hrangin an insîr ngai a ni. Reng Jisua hun lai khom hin Palestina rama khan ramirhli a iom ni a tih an ti. Bible-ah khom hin insîr hrang a iom tuai a ni. Avuan hin Jisua'n ramirhli ichel indam thu ei irchu hrang a ni.

1. Kapernaum khuua Reng Jisua'n a`rchutirna : Kapernaum khuua hih Galili dîl hmâr tianga om a nia, Nahuma khuua tihna a ni. Reng Jisua hun lei hin Rom sorkâr in khopui poimo taka a isiam a nia, Galili vêla Reng Jisua sin a tho laia a irchutirhai leh an om intamna tak khom a nia. "Ama khuua" an ti ngai a ni (Mat. 9:1) an zinna hin zoro a nei lam angin Jisua hin Synagog-ah a`rchutirhai ngai. Kapernaum khuua a hro lai khomin inkhômna inah khan a`rchutirhaia, a thu`ngaituhai khan a`rkhêl an tia. Hi mân khom hin mi dang irchutirna khom an lei dong tâka. Khan-nisian, avuana anga thu hih la ni mah an tia. A san chu, Jisua hin a thu`nsîr hih thunei tak angin an inhriata. Thil tin chung a thunei tak angin an inhriat a ni.

2. Jisua'n Ramirhli man an dam : Khaanga thunei tak le irkhêl danglam taka thu an sîr lai khan mi inkhat, ramirhli a sînga

IRCHULAI - 12

THUPHUANG

A thutum : Dengintheitirna le intaknaa hin Koiindang insiat thei ngai mah.
Tep hrang : Thup. 1:9-11; 22:18-21.

THUMAHRUAI

Thupuang bu hih 'Johana kuanga Jisua Krista thu inpuang-suak' a ni. A bong lamin 'Thuphuang' tiin an ti ngai a ni. Thuphuang hih inlârna lekhabu a ni sikin chongbâi pângai irziak ni maka; irsinsiana le entirna tam tak hmanga irziak a ni. Khaanga irsinsiana khah 300 vêl a oma. Atûnlai mihai ta hrangin chu Thuphuang bu hi inhriat thei an tak ok ta a ni. A vuan hin Thuphuang bu thurchi chu ei insîr hrang a ni.

1. Thupuang bu hong suak dân : Kristianhai an hong pung thiaia, Rom ram hmun dang danga Koiindang a lei inding tâka; kum zabi khatna hekna tiang khan chu Rom sorkâr ta hrang khom khan buaipuiom tak a ni ta. Reng Domitian khan Pathian anga irbe'n Rom ram sînga mi murdi khah Pathian anga ama chubai mûk hrangin a tia. Kristianhai khan Krista ti no chu rêng dang chubai mûk tum mahaia; Domitian kha a ning an mur tâka, dengintheitirna intak tak a hong suak tâka. Khaanga dengintheitirna intak tak a om lai khan Jisua irchutir Johana khah tar a ni tâka. An chela, Patmos chômbunga an siaa. Intak le beidong taka Patmos chômbunga a om lai khan a kuang thoinôk Krista a zuang inlâra. Iamtu hai khah rammual pumpuia thuneitu le inlal tak khan roi a rêla, an ta hrangin zoro sa la hong suak a ti. Krista leh irrualin iamtu hai khan roi la rêl an ti; irnêng thar le irvân thar siam ni a ta, kha khan Jisua iama, a mong dêna a ta hranga iamomhai khah lêng an tih ti thu a zuang inhriattira.

Khanchu, Johana khan dengintheitirna tuanghai ta hrangin inthorna le lung irngamna hrangin Thuphuang bu hi a irziak tâk a ni. Irenaeus-a thu`nsîr ata hi Thuphuang bu hi AD 90 - 96 vêla

thoinôk Krista inlânain a zui. Thurchi Sa bua khan Jisua Krista khah hêmbe angin an insîra. Thupuang bua hin chu Jisua hi a bul le a mong, Itinrêngthothei, rênghai Reng, hruaituhai Hruaitu ti a ni.

Bung 2:1-3:22-ah hin Asia Minor rama Koiindang sari Efesi, Smurna, Pergamos, Thuatira, Sardis, Filadelfia, Loadikei hai kuanga thucha irziak suak a ni. Hi khuahai hih kho`rnâi an ni. Bung 4:1-22-a hin thil la hong tung hrang leihirilna chi dang dang a chuang a ni.

3. Thuphuang bu poimona : Thuphuang bu hih Bible-a bu hnunghôn tak a ni sikin, a sân a poimoa. Bible bu masa tak Genesis bua khan irnêng le rammual hong suak dân ei hmua; Thuphuang bua irnêng thar le irvân thar siam a ni hrang thu ei hmua; Genesis bua khan nisa, tha le ârsi hong suak dân ei hmua; Thuphuang hin chu nisa le thahai nang ta no nih ti thu a nin hril sa a ni. Genesis bua khan ‘Eden irhuan’ ei hmua; Thuphuang bua chu ‘Khopui irthiang’ taituana chuai loi hrang ei hmu. Genesis bua khan mihriam masa tak Adam le Evi hai irneina ei hmua; Thuphuang bua Belrate dôngma neina ei hmu. Genesis bua suala mihriam a tûk thu ei hmua; Thuphuang bua sual le ramkhohri intemna hrang zoro ei hmu.

Thuphuang bu hi irkhêl tak taka hrilfiah an om ngaia. Khan-nisian, Thuphuang bu hi irsîna hranga irziak ni maka, dengthei tuanghai irtha`rngamtirna hranga irziak a ni. Koiindang hi i ang khomin sualin doi khom sianlân, siat ual no ni. Thoinôk Krista sinthotheinaa irngat a nia, iamtuhai kha taituana Krista ruala roirêl hrang ei nih ti inhre mai hrang a ni.

Chângvong : Thup. 2:10c

Thi dênin iamomin lei om roh; khanchu, hringna rênglukhum nang pe ki ti.

Irdonna :

1. Thuphuang bu irhming pum khah i mani kha?

an tûnga, “Hiang rêng rêng hi la hmu ngai ma ung”, tiin Pathian an inpâk ta a ni.

2. Reng Jisua’n sual a ngaidam : Jisua’n zeng an dam hranga a sual ngaidam thu a iti masa hin thiltum poimo tak a nei. Judahai khan natna hi sual sika lei om angin an irngai sika a ni. Khasikin, hi zoroa damloi khom hin sual sika zeng natna khah a irvei angin a`rngai, damna hrang khan a sualna kha ngaidam masa phot a nang tiin Jisua’n an hriata, ngaidam a nih ti an puang masaa, a indam tâk a ni. Pathian hril insiata an ibe Jisua khah lekha`rziaktu senkhathai khan sual ngaidam thei hrangin tûng mahai. Khanchu, hi zoro hin ngaidam theitu a nizia Jisua’n inhriattir a nangin an hriata, damloi sualna kha a ngaidam phota, an dam tâka. A natna san tak, sual ngaidam theitu’n a ngaidam khan an nattirtu om ta maka, a lei dam tâk a ni.

3. Kaikhômna : Jisua’n zeng an dam hin mihaiin Pathian roiinpuizia an inhriata, an inpâk tâk a nih ti ei inhriat. Khan, Jisua kha sual ngaidam theipu a nizia khom ei inhriat sa. Eini Intermediate irchulaihai khom hin Jisua hi ei sualhai ngaidam theipu leh natnahai khom indampu a nih ti inhriat inlân. Reng Jisua rual sa, Rengpa leh saninzôkpu ei inei hi lôm a omzia inhriatin Pathian kuanga lômthu zoro tina insîr ei ti.

Chângvong : Mk.2:5

Jisua’n an iamzia a hmu’n chu zenginthei kuang khan “Ki nâipa, ni sualhai ngaidam a ni ta”, a tia.

Irdonna :

1. Zeng indamna khua kha kho khua ma ni?
2. Jisua’n zeng an dam hranga khan imo a ti masa?
3. Zeng kha itinmo Jisua kuang an hong hruai?

IRCHULAI - 21

ZENG INDAM THU

A thutum : Jisua'n natna an dama, sual khom a ngaidam thei.

Tep hrang : Mk. 2:1-12; Mat. 9:1-8; Lk. 5:17-26.

THUMAHRUAI

Reng Jisua'n damloi a indamna san poimo tak inkhat chu an renna sika a ni. Mihai innang tho pehai hih a thilum inkhat a nia, kha khah an renna sika a ni. Avuan hin zeng indam thu irchu hrang ei nia, hitak ata hih Jisua hi sual ngaidam theitu a nih ti khom ei inhriat thei zôï sa.

1. Kapernaum khuua Jisua'n zeng an dam : Kapernaum khua khah Jisua'n mâni khua anga irngai a ni. Hmun dang danga Pathian Ram thu hrila an zin hnungin, hi khua hin a hong kîr nôk ngai a ni, a sintho phutna hmun poimo tak a ni. Galili dîl hmâr tâng tianga om a nia, Jisua zoro lai hin khua inlâr tak a ni sa. Mi senkhatin chu hi khuua Petera ina Jisua hi a tung ngai tiin an insîr.

Kapernaum-ah Jisua'n zeng a indam dân khah hiang hin a ni; voikhat chu sinthoa an zin hnungin hi khua hin a hong. Mihaiin indamtu a nih ti inhriatin an bôma, a omna ina lût thei loi rakin mipui an irbuka. Mi minli'n zeng inkhat an hong irzôna, Jisua'n an dam thei ngêt ti iamin, Jisua kuang an hong irzôn a ni. Mipui an tam hrai sikin mikota lûtpui thei mahaia, inchung tiang an fepuia, inchung ir-ônga an zu`nthâka. Jisua'n damloi khah a lei hmua, a`rzôntuhai khan ama an iamzia a hmu'n zeng kuanga khan, "Ki nâi, ni sualhai ngaidam a ni ta e," a tia. Reng Jisua'n zeng kuanga ni sual ngaidam a ni ta e; a iti khah a kôla lekha`rziaktu senkhathai khan Pathian hrilinsiat an intuma. A san chu- Pathian no chu sual ngaidam theia an irngai loi a ni. Khaanga lekha`rziaktu senkhathaiin Pathian hrilinsiat an intum lai khan Jisua'n zeng kuanga khan, "Thoiin lân, ni puantha la'n

SEN THUMNA

DEIPUHAI THURCHI

IRCHULAI - 13

ISAIA

A thutum : Deipu dik chu an huaisen ngai.

Tep hrang : Isai. 6:1-13; 30:19-26.

THUMAHRUAI

A masa taka deipu roiinpui takhai laia mi Isaia thurchi ei irchu hrang a ni. Deipuhai hih Thuthung Lui zoro khan chu a sân an poimo, Pathian ata thu an idong, roirêltuhai le mipuihai kuanga hril irzôttu takhai an ni sikin ngîrhmun irsâng tak changtu angin an irbe ngai.

1. A thurchi tângpui : Isaia hi Amoza nâipa a nia, Jisua suak mân kum 700 vêl mân laia mi a ni. A`rhming hi Hebrai chongin 'Yech Yahu' ata lâksuak a nia, 'Pathian chu ki saninhrintu' tihna a ni. Tianlai Judahaiin chu Isaia hi rêng insûngkua mi nia an hril a ni. Deipu Isaia dôngma chu deipu dên a ni (Isaia 8:3); nâipa sal inhni an nei (Isaia. 7:3, 8:3).

Isaia chu Judahai rêng Jothana hai, Ahaza hai, Hezekia hai inlal zoro khan deipu sin hih a thoa, lei insîr lamin chu Manasla inlal zoro laiin khandaiin an sât inbongin an insîr a ni. Heb. 11:37 thua, "Khandaiia sât tan" tia ei ihmu khom hih Isaia thurchi an insîrna niin mi senkhatin chu an be a ni. Khannisian, hi hih a dik le dik loi inhriat infelna om ual mah.

2. Deipu ni hranga koina a hmu : Isaia zoro lai hin deipu tak tak ni loi, deipu anga sinthohai khom an om ngai. Khahai khan Pathian koina khom hmu tak ual loi, mihai lôm lam le a sa an ti angin thuhai an hrila, an inpuang mai ngai a ni. Khaang mihai khah Pathian ikhômâm lam tak an ni.

Deipu ni hranga Isaia'n koina a idong hih a sân a roiinpui. Pathian chu rêngtoihmuna toiin a khêka, Pathian Irthiangna

a ni. Kha zoiin chu Isaia khan, “Kei hi hin ki om, ni tîr ro ba,” tiin a irpêk tâk a ni. Khatak ata khah Pathian thu inpuangsuakin deipu sin a itho tâk a ni.

3. A sintho dân : Deipu Isaia zoroa hin a kôlvêl ram hi a sân a buaia, Israel le Judai ramhai khom hih an irdoi hen a ni. Kha zoro laia sorkâr hrât tak chu Assuria a nia, Mesopotamia rama om a ni. Assuria khan hmâr tianga omin Israel ram kha hong inhnê’n, an hong dok tâka. Juda ram khan irngeina siampui hrangin a sân an itum a ni. Khannisian, Isaia hin a sân a sêla, Pathian irthûla rammual sorkâr leh inthurual chu a inuam loi tak a ni. Isaia khan Pathianin enkol ngit a tih ti an sîr ngaia; kannisian, an rêng Ahaza khan Assuria leh irngeina a siampui tâka, an thuhnuiaia Judahai kha an iom tâk a ni. Hi ni loi khom hih an rêng dang Hezekia khan Aigupta leh irngeina siam a tum nôk tâka. Isaia khan chi viat loiin a sêl ngam ngai a ni. A thu`nsîr an zôm no sikin Juda mipuihai khan Pathian hremna an tong tâk a ni.

Chângvong : Isaia 6:8-9.

“Tu mo tîr ki ta, tu mo ki ta hranga fe hrang?” tiin Rengpa irhâi ki inhriat a ni. Khanchu, keiin, “Kei hi hin ki om, ni tîr ro ba,” ki iti a ni.

Irdonna :

1. Deipu Isaia’n koina a dong lai khan itinmo a sâm kha?

innang murdi a lei indam thiai a ni (Lk.9:11).

3. An innang dang, fâk hrang khom a pêk : Khohloi a hong ni tâka, mipuihai kha an in tiang kîr ta mahaia. Jisua kuanga oma, a thu irngai an nuama, khan damna innanghai khomin chang sa an nuama. Khaanga kîr tum loi hai khah Jisua’n an phîngchâm a tih ti a iama. Irchutirhai khan an fâk hrang pehai hrangin a ti pehaia. Mipui lak kha an tama, an rêngin mi puihling ngot khom kha sângringa an nia. Khanchu, irchutirhai khan an kuanga fâk hrang om sun chu changpêr ringa le nga inhni vaih an nei ti thu Jisua an hrila. Khanchu, Jisua’n a irchutirhai kuang mipuihai khah a pâl pâl to i hrangin a hrilhaia. Khanchu, irchutirhai khan Jisua thupêk angin an intoitirhai tâka.

Jisua’n changpêr le nga kha a kuta lâkin irvân tiang enin sat a vura, mipuihai kuang khan an sem tâka. Khanchu, mi tinin khop takin an fâk tâka, an ifâk ban khah khamlu sômhleihni a ni ta a ni.

4. Reng Jisua satna a pângai a ni : Avuan ni ten khomin Reng Jisua satna hih la danglam ual maka, a pângai dên a ni. Hebrai chu mizân, avuan, le kumkhua khomin a pângai dên a ni. (Heb. 13:8).

Ei innang murdihai - irtha tiang le taksa innanghai an hriata, ni pe hrangin a irsiam mai a ni. Ei irtha innanghai ni pêk masa a nuama, a dang khom ni pêk sa a inuam a ni. (Mat. 6:33).

Chângvong : Mk. 6:34

Khasikin, zînga hrang lunginkâng no roi, nangtûka hrang khom Pathianin nangni ngaitua a ti. Sûn khat dengthei hi sûn khat hrangin a iruk a ni.

Irdonna :

1. Reng Jisua’n ama zuituhai a`rngaituahai ti entirna’n imo a itho kha?
2. Reng Jisua’n eini khom ei innanghai a nir ngaitua ngai a nih

IRCHULAI - 20
MI SÂNGRINGA VÂI THU

A thutum : Jisua'n a zuituhai innang a ngaitua ngai.

Tep hrang : Mk.6:30-44.

THUMAHRUAI

Mihriam hin ei suak ata hi fâk hrang le in hrang ei innang zôia. Ngaituana khom nei loi le ite sin thei loi ei ni lai khomin ei phîng a châmin chu ei chap ngaia. Nu le Pa mo, enkoltu mo ei lei inei hih vân ei nei ti roi? Nâitesen ei ni lai khan ei chap ngaia, kha khan ei phîng a châmin ti an inhriata, an nin ren sikin fâk hrang an ni pêk ngai a ni . Ei damno lai khomin inren tak le indot takin an ni enkola, ei innang murdi an ni tho pea, intak pum khomin ei ifâk nuamhai an nir chok pe ngai. Khaanga ni le`ndottu tak ei nei sikin avuan hin hi ten hih ei iphâk thei a ni.

Avuan hin Jisua mihriamhai a`rngaitua lam ei insîr hrang a ni, ei nu le pahaiin chu an tu le nâihai vaih an irngaitua'n an indot ngai. Jisua'n chu mi murdi a`rngaituaa itin takin mo a ni irngaitua ti hi insîr ei ti.

1. Jisua le a irchutirhai mipuiin an bôm : Jisua'n a irchutirhai kha sinthotheina le thuneinahai pêkin a tîrsuakhaia. Zoro i dôr tena mani chu an hong kêr nôkin, Jisua kuang an sintho lamhai an insîra. An inzinna le an omna hmun ina mipuiin an bômhai ngai sikin an binga irthiphiaia om an nuama. Khanchu, Jisua leh Galili dîl hmâr tiang panin irkuanga an fea. Mipuiin an fena hrang khah an le`nhriat sikin an mân tîang an lei tunga, irthiphiaia om hrangin Jisua le a irchutirhai kha om thei mahaia, an fena tina khan mipuiin an bômhai a ni.

2. Jisua mipui a`rngaiinnat : Khaanga mipui ibôm ngota om kha a sân hnôngom a ti. Eini chu ni inlân ei ninginmur a ta, ei halhai hrang a ni. Jisua'n chu ngo le halhai nêkin a lômhai lem (Lk.19:11) Irtha le taksa indam innanga hong panhai khah belra

IRCHULAI - 14
JEREMIA

A thutum : Thoibophai khom Rengpa'n a sintho hrangin a koihai mai ngai.

Tep hrang : 1:4-10

THUMAHRUAI

Sûngkua tina ei hruaituhai chu nu le pahai an nih ti ei inhriat seng a ni. Ei nu le pahai khan ei ngîrhmun ang takin ei ta hranga sa hrangin an ni kaihruaia, roi an ni irêl pe ngai a ni. Urêng laia nâipang ual hai, thoibophai le dôngmate le ruathartehai khom ei iom thei a ni. Khahai laia khom khan indit bîk nei loiin ei nu le pahaiin an ni enkol ngai a ni.

Khaang dênin ei irtha tianga Pa, Pathian khan mi tinhai hih lung a ni thunga, ei nina le ei chukna angin a ni kaihruaia, lampui a ni inkhîk irhmutir nuam a ni. Ei chung a satna inlangtir laiin eini khom a chung a iamom hrangin a ni sabeia a ni ikoi a ni. Hi zoro khom hin eini ang dênin thoibop Jeremia, Pathianin a sintho hranga a ikoi thu ei irchu hrang a ni. Ei ta hranga inlâpna tam tak om a tih ti satakin nin lei ibe hrang a ni.

1. Pathianin thoibop Jeremia a koina : Pathian sintho hih puihlinghai ta hrang vaia insâp hi a sân a ol. Thoibophai khan thil inhriat loi le thiam loi irbe hih an nei intam ngai a ni. Ania-chu, thoibophai khom a sintho hrangin lei hnôl ual mahai a nih ti inlangna chu Pathianin Jeremia a koi dân ata hi ei inhriat thei a ni. Nikho khat chu a lei isabei ngai loi ang takin Jeremia khah Pathianin a sintho hrang, deipu sintho hrangin a koi thut tâka. Hi zoro lai hin kum 15 mani, 16 vêl mani ni le a`rhoi. Ama ta hrang khan sâm inzak a iom a ni. Mi fel Pathian chi mi tak lei ni khom sian, deipu sin roinpui tak hong sin hrangin chu la`r-iam zoi mah. Khannisian, a koina inhriat hih a sân a ifel a ni. Mikuara inhriat thei, a `rhâiin mo a ikoi, lunggrîl tianga mo a inih ti inhre`nfel ni mah, Pathian ikoi ngêt a nih ti chu a fel a ni. "Phîng sûnga nang

lak khah a sân a la nâiinpanga, inhriatna a la nei intôma, mi laia sintho hrangin a la ipuihling loi a ni. Khakhêla, mi inhnê hrangin thu hril thiam niin irhre maka, irphialna ngot khah a izong tâk a ni. “O! Rengpa Pathian, irngai roh, thu insîr thei ma ung, ki la nâiinpang kêng,” tiin (Jer. 1:6) a sâma. Khaang dênin, Jeremia irphialna hih a sân a irhoi a ni. Kum 30 le 40 kum mihai khom a tam ualhai chu thuhirilna lam a lenvâng chu a sân an irsita, Jeremia hai ang lenvâng chu irphial ôm tak an ni.

Khannisian, Pathianin chu kum lampang hi lei thîr maka, thu hril thiam le thiam loi khom lei en ual mah. Jeremia irphialna siam khah a ipom pe viat loi a ni. Jeremia kha a sân a la nâiinpanga, a koitu Pathian khan a iompui hrang a ni. Khasikin, tho hrang a ihrilhai khah zâmzal viat loiin Pathian itho hrangin a ihril a ni. Chong dân khom thiam ual loi ni khomsian, a thu`nsîrhai khah Pathian Thu a ni hrang sik le sat a vur hrang a ni sikin, kha khah a inkung a ni. Khanchu, Juda namhai dik loina inhriattira lam sa le lam dik kha hril hrangin thoibop Jeremia khah Pathianin an thang ngit tâk sikin a irphial thei ta loi a ni.

3. Jeremia zoro : Jeremia zoro lai hin Juda rêng ringa an iom irman a ni. Khahai khah - Josia, Jehoahaza, Jehoiakima, Jehoiakina le Zedekia hai an ni. Hi rêng irngam loi tak takhai an om sùng hin Juda mipuihaiin intakna chi dang dang an itong a ni. Juda rêng le mipuihaii sualna chu theitôpin a doia, khôkmâk khom hi a idong a ni. Kha zoro lai khan Babulon rêng Nebukadrezzara hai a sân an hong hrât irphut tâk a ni. Judahai khom hong inhne`n an hong op sa tâk a ni. A mong taka lenvâng chu an khopui Jerusalem khom an insiat zita, mi tam tak Babulon suaka hruaiin an iom tâk a ni. Jeremia rêk chu suaka hruai ni mah. A zoro tôp tiang chu a ziaktu Baruka leh hruai lût an nia, khataka khan tar takin a thi tâk ni le a`rhoi.

4. Pathianin eini khom a ni koi : Jeremia thurchi ei inhriat ata hih Pathianin thoibop hai khom a sin tho hrangin a ni nuam a nih ti hi ei inhriat infel a ni. Sinthôna hlochuk hi hmûr thiam

irchutirhai inthum hruaiin, Jerusalem-a a fea, a tuang hranga omhai mânsongin, hi rammuala a sintum zoia fe suak hih Pa nuamlam a ni mo, ti thu a pa irdon hrangin tânga a fe a ni.

2. Hmêl danglamnaa inlârna roiinpui : Jisua`n irchutir inthum kha tâng irsâng taka a fepuihaia; an mit hmua a hmêl a hong danglama; a hmâi nisa angin a hong vâra, a puan silhai khom irtêk rakin a vâr tâka. Mosia le Elija khan ama an chongpui kha an hmua (Mt.17:1-3). Jerusalem-ah a thi hrang thu an sîra (Lk.9:31). Judahai ngaidâna Mosia khah dân pêkpu le dân irthûla ompu, Elija khah deipu roiinpui leh deipu irthûla ompu a nia. Dân le deipuhai hmanga Pathian khomin a pompua; kha khah irchutirhaiin an lei ihmu sa a ni. Roiinpuinaa Mosia le Elija inlâr hih Juda lungrîla namindetna roiinpui tak a ni. Sùm vâr (êl sa) khom hi Pathian ompuina entîrna, Judahai hranga irsinsiana roiinpui tak a ni sa.

3. Pathian hê ei irngai hrang a ni : Petera`n khataka om khah hoi a ti oka, kairêng inthum siam hrang a ti tâka (Mat. 17:4). Khannisian, Pathianin a`rfûk ti maka, Jisua thu zôm hranga hril a ni. Pathian ei nâi laiin chu khaanga om khah ei nuam ngai. Khannisian, khaang khan Pathian tum dân lei ni mah.

Chângvong : Mat. 17:5.

A la chonglai takin, Sùm vâr takin anni khah a`rhlikhuhaia, sùm ata hnuk irhâiin, “Hi hih ki Nâipa, lungthung tak, ki lôm tak tak chu a ni; Ama thu hi irngai roi,” a tia.

Irdonna :

1. Jisua kha i tho hrangin mo tânga a ife?
2. Jisua tânga a irchutir inthum a ihruaihai kha tuhai man ni?
3. Tânga khan Jisua hmêl kha itinmo a lei om tâk kha?
4. Jisua kuanga zuang inlârhai khah tuhai man ni?

SEN MINLINA**JISUA THURCHI LE SINTHO IRKHÊLHAI****IRCHULAI - 19****JISUA HMÊL DANGLAM THU**

A thutum : Jisua hi Pathian Nâipa a ni.

Tep hrang : Mat. 17: 1-9.

THUMAHRUAI

Avuan hin Reng Jisua le a irchutihai hi rammuala sin an tho laia thil tung indanglam tak irchu hrang ei nia, kha khah irkhêl taka Jisua hmêl a indang thurchi a ni. Atûnlai hin doctor theihaiin ât (plastic surgery) hmangin hmûr le hmâi hmêlveihai hih an siam insa ngâia, ram masônnahaia chu hihai hmangin hmêl inlang dân khom an sin indanglam theia, rammuala mi inlâr tak tak laia khom hin vun rông thûl zek mi khom an om a ni. A vuana hin chu hmangrua dang le theina thil dang khom kop loaia Reng Jisua hmêl lei indanglam dân irngai nuamom tak ei irchu hrang a ni.

1. Jisua'n intakna a tok : Hruaituhai thiltum dân le nuam dân hi a zuituhai hin inhriat Chiang infel loiin om thei mahai. Jisua le a irchutihai khom kha Philipa Kaisari bial an hong tungin, Jerusalem-ah tungin a thi zoro anâi tâka. A irchutihaiin ama an inhriat infel ngêt moh ti inhriat nuamin, "Mihaiin Mihriam Nâipa hi tumo a nih an ti?" tia a irdon khah Petera'n a dik takin, "Krista Pathian hring Nâipa kha ni nih," tiin a sâma. Jisua khom khah a raifân ok angin an lang. A sùn matona tuang hrang thuhai a hril thiai tâka. Kha khah chu Petera'n inhre thei maka ! A bingin a hruaia, "Kha thil khah ni chung a tung viat no ni," tiin a ngoa. Judahaiin taksa lama rorêlnaa thunei hrang Messia an lei isabei dân chu Petera'n a lei ipom ngit a ni (Mat. 16:13-23). Messia sinthônaa tuangna le thina a kop sa ti reng Petera ngei khomin inhre thei ma, Jisua kha a chardong pe a ti. A ngo tâka; "Setan ki hnunga fe roh," a ti tâka. Jisua'n intakna a tok rêng rêngin, ama sinthotheina hmanga inhne tum maka; mihriam tu mani khom

tak a nia, kha khah Jeremia sintho khom a ni.

Einihai khom khaanga om hrangin a ni ikoi a ni. Ei vâr sik le ei hrâtna sika ni ual loiin, a sintho hrangin a ni ikoi a ni. (I Kor. 1:26,27). Indit taka koihai ei ni sikin, zâmzal loi taka a ta hranga irpêk mai sin hih ei itho hrang a ni.

Chângvong : Jeremia 1:7

Ki nâipang ti no roh, nang ki tîrna kipa ni ife hrang a nia, thu nang ki pêkna kipa ni ihril sa hrang a ni.

Irdonna :

1. Jeremia zoro laia Juda rêng ringahai khah thuhai mo an ini kha?
2. Jeremia hin kho hmuna mo sin a itho ual tak?
3. Pathian koina ei inhriat thei dân lampuihai hih i i ma ni?

IRCHULAI - 15

DANIELA

A thutum : Pathian Thu sika irthiang infâi le insumthei hlochukna

Tep hrang : Daniela 1:1-21.

THUMAHRUAI

Eini Intermediate-a kâihai hih a thoibop ei ni. Avuana ei irchu hrang khom hih Juda thoibop huaisen le Pathian iam ngit thurchi a ni. Aniachu, a rualhai inthum leh irkop khak an ni sikin khahai chungchâng khom khah ei irchu sa hrang a ni. Eini ang dêna vânglaihai an nia, an thurchi inhriat infel a sân irzuk a iom a ni. An nunchanhai enton hrangin i i hai mo an lei inei inhriat tumin ngûk takin ei irchu hrang a ni.

1. Daniela le a rualhai : Israel nâihai Babulon suaka an intâng laiin an rêng khan Kaldai chong le thil danghai irchu hrangin Juda thoibop, hmêl sa le enton inruk mi minli an thang suaktirhaia. Khataka khan Daniela le a rualhai inthum, Hanania, Misaela le Azaria hai inthangsuak an ni. Irhming thar a phuahaia, Daniela kha Beltesazzara an phuaa, Azaria kha Abednegoa. Kha zoro laia Babulon rêng khah Nebukadnezzara a ni. A sân an lal sikin mi vâp le mi fel, hmêl sa Daniela hai ang hi hong tîr vêl hrang a inuam ngêt hrang a ni. Daniela rualhai bâka hin ram dang mi khom chong irchu le vâna irchu an iom sa a ni. Kha thoibop hai enkol le kaihruai hrang khan thainuzel hruaitu Aspenaza sia a ni. Kum thum an irchu hnungin rêngin an laia a sa ualhai chu a lêngpui hrangin a la inthang suak nôk a ni.

2. Daniela le a rualhai Juda sakhua sikin an irthiang infâi : Khan, Kaldai chong le vâna irchu thoibop hai kha indot taka enkol an ni. An irchulai bana an hmêlhai khom a hong sa a, an hrât theina hrangin fâk sa tin an ipêkhai a ni. Reng ifâk ngai, bu le anh le hmê irhnik tak tak le tuihai khom pêk an ni. Kha khah rêngin mi lian la ni hranghai infâna'n a hmang ngai a ni.

Daniela rêkin chu kha rêng bu le anh irhnik tak tak zu le

thu a insîr a nih ti inhre ual maka; matona, hi rammuala a sin zoia fe suak kha Pa nuam lam a ni ngêt mo, ti thua a Pa irdon hrangin tânga a ife a ni. Davida khan, “Kha thil thotu khah thatpai inruk a ni kha. . . lungkhamna a nei no sikin belra kha a bâk minli'n a ituam hrang a ni,” a ti tâka. Nathana hrangin insîr infel intak pe zap a ti. Khannisian, huaisen taka rot loiin, “Nangma hi ni nih hi te. Pathianin Israelhai rêngin nang a siama, irchongna hai, dôngma le nâi nang a pêka. Uria dôngma khah nei ni nuam sikin Uria khah Amon-hai nin thattira. Khasikin, Pathianin dengintheina irkhêl tak ni chung a intungtir hrang a ni,” a ti tâka. Kha zela khan Davida khan a sualzia an hriat tâka, “Rengpa chung a thil ki lei tho`nsual tâk a ni,” a ti tâka. Irsîr takin ngaidam a zong sikin (Sam 51), Rengpa'n a ngaidam thu Nathana'n an puanga. Hianga roirêltu le rêng hai an dik loina hril hih a inang mai a ni (II Samuel 12:1-13).

4. Reng dik tak a phun : Nathana hin a zoro taka dik tak le huaisen takin a ti ngam mai ngaia. Solomona upa, Adonija khah a sân a`ngai roinpuia. Ama thoptu Joaba le ochai Abiathara changpuina zârin rênga a`rpuang tâka. Solomona khah Davida irthûla lei inkung a ni sikin, Nathana khan rêng insûngkua irthatna om a tih ti kha a chia. Ochai Zadoka le sipai hruaitu Benaia le Solomona kha rênga siam hrangin an fe tâka. Nathana kha rêng kuanga an lang zôi zela. Davida khan, Solomona khah rêngin an thang tâka. Mipuihai kuanga inpuang hrangin, sakuartung chung a inchuangtirin Jerusalem irkul pên tiang, Gihon hmuna hriak a pola (I Renghai 1:45). Nathana hih intân loiin Solomona kha rênga an inchang thei tâk a ni.

Chângvong : Thuvarhai 28:13 : An siatna irthuphai chu tu-anitung ngai mahai. Ip loa inpuanga irlettuhai chu Pathian lungthungna dong an ti.

Irdonna :

1. Nathana hi tu zoro laiin mo deipu a ini?
2. Deipu Nathana khah i thu hril hrangin mo Davida kuang Pathianin a tîr?
3. Davida sualna sika a chung a zuang tung hrang, Nathana'n imo a insîr?
4. Solomona rênga siam hranga Nathana irruaipui

IRCHULAI - 18

NATHANA

A thutum : Thudik inpuangtu rot ngai loi.

Tep hrang : II Samuel 12:1-15; I Renghai 1:5-40.

THUMAHRUAI

Tu mo rêng soal tak, Heroda hal sika lung inah an khuma, a lu an itan kha? Baptistu Johana kha a ni. Heroda khah a sân puah maka, a dôngma le a nâihai khom a ithathai nuam a ni. A urêngpa dôngma a `rehupuia, Johana'n, "Ni urêngpa dôngma ni inei hih irthiang mah," a ti pea. A ning an mur tâka; khanchu, Johana khah lung inah a khuma, a lu a tan pe tâka. Khaanga rêng soal sêl ngam, mi huaisen, Johana kha a roiinpui mo nin ti? Avuan hin khaanga Pathian deipu huaisen Thuthung Lui mi thurchi ei irchu hrang a ni.

1. Nathana thurchi tôi : Israel rêng roiinpui tak, Davida roirêl lai khan deipu inkhat Nathana hi a oma. Davida Temple siam hrang a nia; khannisian, Rengpa'n a nâipa Solomona'n sin zom a tih ti thu Nathana hmangin an hriattira. Solomona irchihai rêngtoihmun chang mai an tih ti Nathana'n an sîra. Davida le a nâipa Solomona thurchi hih Nathana'n a`rziak sa (II Chronicle 1:29).

2. Davida'n thil an soal : Davida kha rêng a hong ni tâka. Khan, râl doi hrang tam tak a neia. A sipaihai khan a ta hranga thi khah inhre viat mahaia; râl rama zoro sôt tak tak an om ngaia. Khaang laia khan rêng Davida khan a sipaihai laia mi inkhat, Uria dôngma Bethsebi khah a châipui tâka. A thil insual bôk nôk hrangin, Uria kha thi ngêt ngêtna hrang hmun, râl maton tiang a tîra, a thipui tâka. Mi dôngma a châipui bâka tual a that ta tihna a ni kha. Pathian ning an mur tak taka. A mi inthanghai thil dik loi le intirom tak an thoa hin a milung a na ngôi ngôi ngai a ni.

3. Deipu huaisen a siat ta : Davida thil tho`nsual hril hrangin Pathianin deipu Nathana a tîra. Chongirkhekin an sîra : Mi inhni, irchong le inriang an oma, irchong khan belra le kêl a nei intama;

dênin zu khom kha Juda sakhua biakna hranga khan in loi zât tak khom a ni thei. Khanchu, sakhua thil sikin Daniela khan kha rêng bu le anh le zuhai khah nuam loiin an sum theia, itiklai khomin irthiang infâia irkêm khah a inthang lem a ni. Kha nêkin chu anhsûl hloihna le tui dâi in kha a inthang lem a ni. A rual inthumhai khom khah Daniela ang dênin an insumthei a ni. Pathian mithmua irthiang infâi ni hih an nuam sikin insumna hrang lampuia chu an insum ngit thei a ni.

3. Reng makunga Daniela le a rualhai an ngîr : Reng Nebukadrezzara makunga an ngîr zoro a hong tung tâka. Daniela le a rualhai khom Kaldai mihai leh rêng makunga khan an ihong a ni. An vârna le an thiamna khah lam chi dang dangin rêng khan a fiahai. Daniela lenvâng chu Pathian ata vârna a dong sikin inlârna le irmang inhriat thiam theina le hrilfiah theina a lei nei chian tâk a ni. Babulon ram sûnga dôitheihai le tasân theihai murdi nêk khomin Daniela le a rualhai khan a bâk sômin an thei ual a nih ti rêng khan a hmu suak tâka. Khanchu, Daniela lenvâng chu inlaltak roirêlpui hrangin hong siah a ni tâka, a rual inthumhai khom Babulon bial senkhathaia hruaitua siam an ni ta. Hianga inditna roiinpui tak an donghai hih Pathian chitna sika an irthiang infâina le an insumtheina sika a ni.

4. Meisumpui ata sansuakna : Voikhat chu rêngin rângachak minli a siama, mi tinrênghai chubai mûk hrang le chubai mûk nuam loihai chu meisumpuia pai hrangin thupêk an sua zôi tâka (Daniela 3:1). Daniela le a rualhai rêk chu kha rêng thupêk zôm kha Pathian hring irheisannaa an be ngit sikin uksak nuam mahaia, rângachak minlihai khah chubai an mûk nuam viat loi a ni. Khanchu, Daniela rualhai inthum khah rêng makunga khan an hnôlhai tâk a ni (Daniela 3:12). Reng ningmur kha a sân a`rkhêl sikin mi inthumhai kha hâlrivômna meisumpuia paih hrangin thu a pêk zôi zel tâka, an paih lûthai tâk a ni.

Khannisian, Pathian Itinrêngthothei kha hi mi inthumhai kuang hin a iom a ni. Hâlrivômna meisumpuia a bâk sari'n an tho khomin a kânghai viat loi a ni. Khanchu, rêngin hi thil irkhêl

Daniela le a rualhai, Pathian sika irvong irthiang le insumna hrang lampuia insum ngit mihai hih Pathianin a sînghualhaiin sat a ivurhai ngai a ni. Mi itho ang tho ngai loihai, mi ifâk ang fa ngai loihai, mi in anga in ngai loihai hih thil intak tak a ni. Aniachu, Pathian Thu sika insumna a ni'n chu Pathian satvurna lampui a nih ti ei inhriat mai hen hrang a ni. Irtha tianga satvur dongna lampui poimo tak chu irthiang infâi le insumthei hi a ni.

Chângvong : Daniela 1:17.

Hi thoibop minlihai hi chu thiamna le vârna murdia inhriatna le bengvârna Pathianin a pêkhaia, Daniela khan inlârna le irmang murdi a inhriat thei tâk a ni.

Irdonna :

1. Daniela rual inthumhai irhming thar khah i i ma ni?
2. Daniela le a rualhai khan i ang thila mo an insumthei?
3. Daniela le a rualhai khah tu makunga mo an ingâr?
4. Eini Kristianhai hih i ia mo ei insum hrang? I ia mo ei irthiang infâi hrang?

a chongchaia; kum thum le tha ruk sîng irnêng chungu ruah tho mah. Khan, a chongchai nôka, irvânin rua an thotira, irnêngin a rahai an suaktir nôk ta.

Irdonna :

1. Elija khah khô ram le khô khua mi ma ni?
2. Ahaba thilsual tho inhni khah hong sâm ta?
3. Khokang sîngin khôn mo Elija kha a irbîk? Itinmo fâk hrang a hmu?
4. Kerith tui a kang hnunga khan khô khuaa mo fe hrangin Pathianin a tîr kha?
5. Meithâi, Elija thu zôma, fâk hrang a inei dân kha hon sîr ta?
6. Elija'n baal ochai i dôr mo a thathai kha?

Jordan kôla Kerith tuidung kôla irbih hrangin a tîra. Khataka khan vaâk-haiin bu an pêk ngai a ni. Sôt tak a om hnungin chu vadung khom kha a hong kang tâka (I Renghai 17:2-7). Pathianin Elija kha Zarephath khuua meithâi kuang an fetir tâka. Kha meithâi khan irkul pên tiang thing a lei irkhôm kha a va hmua. Tui in hrang a zonga, la hranga a fe khan baih chînte a be sa a. Meithâi khan, ‘An nufaa fa hrang ruk bak kêng kin inei,’ tiin a hrila. Khannisian, Elija’n, “Rengpa’n irnênga hin rua a zuan thotir mâka chu baih bêl kha rong no nia, hriak ûm khom kang ual no ni,” a ti pe hnungin chu a thu zômin a fâk hrang khah a siam pe tâka. Anni nufa le Elija chu rua a tho mâka chu sùn tam tak an fâk a ni.

3. Elija’n Baal ochai 450 a that : Pathianin khokang hmanga Israel ram a ihrem khah a ruk a iti ni a ta; khanchu, Elija kha rotho hrang thu hril hangin a tîr nôk tâka. An irhmu’n chu Ahaba khan, “Nang hi ni nih na, Israelhai charindongtirtupa?” a tia. Elija khan a sâma, “Israelhai charindongtir ma unga; nang le ni pa insûngkuahai nin ni, Rengpa thupêkhai nin irheisana, Baalhai ni pom sika hin . . .” tiin Baal ochaihai khah a koihai tâka. Baal ochai irzaminli le sômringa, Aseri deipu, Jezebeli dokânga bu nêk ngai Karmel tânga thing le sa, kâng hrang irvân ata mei koi thâka insiat hrangin a othai tâka. Baal ochaihai khan Baal kha, “Ni zuang sâm roh,” tiin an khêka. Chem le ufeiin thi suak rakin an ât irvita. Khannisian, a sâmtu rêng rêng om ta mahaia, an hlosam tâk a ni.

Khan, Elija dôn a ni tâka. Lung 12-in maichâm a siama, thing le sa a siaa, tui an buak indui zita. Tui kha a kôlvêlhaia khan a`rting oka. Elija’n Pathian a koiin chu irvân ata mei zuang chumin a kâng zit tâk a ni. Pathianin tukhom, ama masana a mihai millim inbiaktir chu khaang khan om an tih ti thu ei lei ipêkhai rêng a ni. Elija khah a bing ngot ni khomsian Pathian hrâtna tûng a ni sikin, Baal ochai 450-hai khah a that zit a ni kha. Jisua ei zuina sikin ei bingin om khom inlân, ei irotsan hrang ni mah, Elija anga soal doi hrangin Pathianin a ni inuam a ni.

IRCHU HRANG - 16

JOELA

A thutum : Rengpa’n irletna tak tak a nin phût.
Tep hrang : Joela 1:1-4; 14-20; 2:12-17.

THUMAHRUAI

Ei Bible-a hin deipu thurchi tam tak ei hmua. Senkhat chu thurchi tam tak an nei laiin senkhat chu an thurchi insîr bâk hrang om mah. Khan, deipu lekhabu ei inehai hi chu sei tak tak a nia. Avuana ei irchu hrang chu Joela thurchi a nia, a lekhabu khom hih bung thum vaih a ni. Bongte khomsian, a thu lâkhai hih a kâmnang tak taka, avuan khom hin hitak ata thu poimo senkhat hai hih ei insîr hrang a ni.

1. A thurchi tângpui : Joela hi Pethuela nâipa a nia, a`rhming omzia chu “Jehova chu Pathian a ni,” ti a nia. Deipu inditom tak, Pathian Biak In ngaipoimo le Pathian chubai mûk ngaipoimo tak a nia, Biak in deipu tiin an insîr ngai a ni.

Deipu sin a tho zoro lai tak hi a fel no nâkin, mi tam takin Israel nâihai Babulon suaka an intânga, an suak hnunga niin an iam. Suak intâng an suak hnunga khan Nehemia pâlhaiin Jerusalem, irkul lei siat khah an siam insa nôka, a siat ualhai an siam zoihai khan Joela hin Judahai laia deipu sin hih a sin niin an lang.

2. Joela zoro laiin ram sûnga khâi a pung : Joela zoro lai hin ram sûnga khan khâi an hong pung zuta, an ram pumpui ta hrangin buaipuiom le siatna intungtu a hong ni tâk a ni. Hi khâi hong pung hih a sân an tama, ram sûnga bu le hloisûl murdi khah an fâk insiat zita, Grep râng a thêma, apple thei kunghai le loa thing murdi khom an thêma zita, ra insua hrang om ta mah.

Kha khâi hong pung khan ram a fâk insiat tâk sikin, mi tinin an tuanga, tuang loina ram reng om mah. Fâk hrang om maka, bu a vâng no sikin, fasiarhai khom setpai a nang tâk a ni. Mihriam khêla, ranhai ta hrang lua khomin fa hrang om mah. Hloisûl hring

punga, thil hong fâk insiat zit khah an sual sika Pathian hremna a nih ti an hriata. Khasikin, irleta Pathian kuanga kîr nôk hrangin a ngên a ni. Joela hih Pathian kuanga irbôlna ngaipoimo tak mi a nia. Khâi punga inriangna irkhêl tak a tung sikin mi tinin Pathian kuanga irbôla a`rsam a nih ti a hmusuakin a sân poi a tia. Khasikin, irngaitua suaka, an Pathian kuanga irbôlna tharhai inhlan thar nôk hrangin a ngên sa.

Joela'n ochaihai le sinthotuhai khah Pathian kuanga chongchaia, ngûk taka ama biakna bul phut hrangin a koihai. Sakhua hruaituhaiin takirtâi taka Pathian biakna bul an phutin chu mipui khomin zuihai an tih ti a iama. Irletna dik tak neia Pathian sintho hrangin a koia, Pathian satzia mihaiin an inhriat ngêt theina hrangin a`rchutirhai ngai. Pathian chu mihai lunginkham ngai, inrenna sip, mi sual irlethai raifân taka a lei pom ngai a nizia a sân a uar.

4. Suai irlet hi Pathian nuamlam a ni : Thuthung Lui zoro vaih ni loiin, Thuthung Thara khom irletna a poimozia ei la hmu mai a ni. Reng Jisua ngêt khomin, "Irlet roi, vânram chu anâi ta e," tiin a irchutir ngai (Mat. 4:17). Reng Jisua nun thar neihaiin chu suai irletin a sin an tho ngai. Zakaia khomin Jisua a iam hnunga chu a lei fâkinrûk ngai khah fa`nru ta loi hrangin irletin chong an kung a ni (Lk. 19:8). Eini khom hi mi suai inzen ei ni sikin irleta Pathian sintho hranga koihai ei nia. Irleta ama tiang ei panin chu, "Ei sualhai ngaidam hrangin le ei fel loina murdi infâi hrangin ama chu iam a omin a fel a ni," (I Joh. 1:19)

Chângvong : Joela 2:13

Nin puan ni loiin nin milung thêr unglân, Rengpa nin Pathian tiang khan irhei roi.

Irdonna :

1. Joela irhming omzia kha i ma ni?
2. Joela pa irhming kha i ma ni?

IRCHULAI - 17

ELIJA

A thutum : Pathianin a mihai ensan ngai mah.

Tep hrang : I Renghai 17:1-7.

THUMAHRUAI

Kum 1917 ata khan Communist-hai chu Russia rama an inlal irphuta, an hrât sit sita. An irchutirna hlo inchuk hrangin inrenna kop loiin râlthuam leh an beia, Jisua irchutirna khan hmun a chang ta loi a ni. Kristian tam tak an thathaia. An hruaitu roiin-pui tak Gorbachev khan an ir-op dân saloi tak khah sa ti maka, zâm zâmin vântâng roirêlna (democracy)-ah hruai inlût a tuma. August 1991-a khan a beina zârin Communist khah koidarin democracy a hong inding tâk a ni. Garbachev kha rammuala ram tam ualhaiin chu an ngaisânga. Khannisian, Kristianhai ta hrangin chu Russia rama zalênna roiin-pui tak intungtu a ni. A vuan hin deipu roiin-pui tak, Israelhai sakhua sansuaktu thurchi ei insîr hrang a ni.

1. Elija'n Ahaba kuanga khokang hrang a hril : Avuana deipu roiin-pui tak ei irchu hrang irhming chu Elija a nia, a omzia chu 'Rengpa chu Pathian a ni' tihna a ni. Elija chu Gilead rama Tisbe khuua mi a nia. A zoro laia Israel rêng chu Ahaba a ni. Ahaba hih Israel rama rêng 8-na a ni. Ama mâna rêng sarilai khah millim biakna tiang an suai zita. Ahaba hi a mâna rêng hai nêkin a suai nôk uala. Bible-in "Israelhai Pathian ninginmurna thil an tho intam," a ti a ni. Ahaba thil tho`nsuai inlâr ualhai chu, Pathian thu iam loi mi, rêng nâinu Jezebeli, Baala biak mi khah dôngma hrangin a lâka, dân phal loiin a neia. A dôngma'n Baal a biakna hrangin maichâm a siam pea, ama khomin a biak sa tâka. Kha vaih khan a ruk ti maka, millim pathian ngêt Aseri a siam sa nôk a ni.

Ahaba chungu khan Pathian chu a sân a ning an mur tâka. "Israel rama hin kum i dôr ten sâng rêng rêng chu ruah tho no